

Filip Čuček*

»Volkovi in hijene.« Primeri »obračuna« s spodnještajerskim nemštvom (in vsenemške »obrambe domovine«) v prevratni dobi**

IZVLEČEK

V prispevku avtor analizira prevratno dobo na Spodnjem Štajerskem (predvsem na »ogroženih« območjih) skozi prizmo primerov obračuna s spodnještajerskim nemštvom. Nemci so bili ob nastanku nove države prestrašeni, odpuščanja številnih nemških javnih uslužbencev so bila tako rekoč na dnevnem redu, na drugi strani pa je slovenska stran evforično krenila v nove čase. Dogodki, ki so sledili, so širili sovraštvo do nemštva (in tudi strah pred njimi), med Nemci pa večali občutek ogroženosti. V »bran« spodnještajerskemu nemštvu se je najbolj ognjevito postavil graški vsenemški časnik Grazer Tagblatt, ki je nato vseskozi (dve desetletji) zagovarjal parolo, da je treba Spodnjo Štajersko priključiti nazaj k nemštvu (kar se je na koncu dejansko tudi zgodilo).

Ključne besede: Spodnja Štajerska, prevrat, transformacija, tranzicija, deavstrizacija, slovenizacija, Slovenci, Nemci, obračun

* dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; filipc@inz.si

** Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega projekta št. J6-1801 Postimperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918–1923), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ABSTRACT

“WOLVES AND HYENAS.” EXAMPLES OF THE “RECKONING” WITH THE LOWER STYRIAN GERMANS (AND THE ALL-GERMAN “HOMELAND DEFENCE”) DURING THE UPHEAVAL

In the following contribution, the author analyses the upheaval in Lower Styria (especially in the “endangered” areas) through the prism of the examples of the reckoning with the Lower Styrian Germans. The establishment of the new state terrified the Germans. Many German civil servants were dismissed practically every day, while, on the other hand, the Slovenian side euphorically looked towards the future. The events that followed spread hatred (and fear) of the Germans, who felt increasingly threatened. The most fervent “defence” of the Lower Styrian Germans came from the Grazer Tagblatt newspaper from Graz, which kept constantly arguing (for two decades) that Lower Styria should be annexed back to the German nation (which eventually really happened).

Keywords: Lower Styria, upheaval, transformation, transition, de-Austrianisation, Slovenianisation, Slovenians, Germans, reckoning

Uvod

Na Spodnjem Štajerskem, enem izmed območij z dvojezičnim prebivalstvom v Cislajtaniiji, so se slovensko-nemški odnosi od Taaffejeve dobe naprej vse bolj zaostrili, dokler niso na prelomu stoletja in kasneje popolnoma eskalirali. Ostritev razmer je bila seveda posledica vedno bolj jasno definirane nacionalne razmejitve, čemur se tudi na Spodnjem Štajerskem niso mogli izogniti. V zadnjih dveh, treh desetletjih dvojne monarhije se je nacionalna identiteta vse bolj kristalizirala med prebivalstvom, ki se je začelo identificirati z nadregionalnimi, in ne več toliko deželnimi oznakami. Če je bila v 60. (in tudi še v 70.) letih kohabitacija slovensko in nemško govorečih (spodnje)štajerskih »rojakov« še mogoča, je od 80. let naprej vse bolj pospešeno izginjala iz javnega in zasebnega življenja. V začetku 90. let sta oba pola že homogenizirala svoje vrste; nemška stran je ostala omejena na mesta in nekatere trge, medtem ko je drugje povsem prevladala slovenska stran. Na prelomu stoletja so se nacionalni odnosi popolnoma zaostrili. Poleg verbalnega je bilo na »dnevnem redu« vse bolj pogosto tudi fizično nasilje; s septembrskimi dogodki leta 1908 so bile porušene še zadnje spono slovensko-nemškega sobivanja, ki jih je vélika vojna dokončno in nepovratno »odplaknila«.¹

Spodnještajerski Slovenci so – v nasprotju s Kranjsko – zaradi močnega nemškega pritiska vse do začetka 20. stoletja delovali slogaško.² Na drugi strani je nemška

1 Prim. Filip Čuček, *Svoji k svojim* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016).

2 Prim. Branko Goropevšek, »Razpad sloge na slovenskem Štajerskem,« v: *Celjski zbornik* (Celje: Osrednja knjižnica,

politika vso svojo dejavnost usmerila v štajersko Podravje in se postopoma umikala s celjskega območja,³ ki je bilo za njih praktično izgubljeno. Pri tem je bolj ali manj podpirala Nemško ljudsko stranko in se na vso moč oprijela nemških nacionalnih društev Schulverein, Südmark in Deutscher Volksrat für Untersteiermark, ki je prevzelo koordinacijo nemške politike.⁴ Schulverein se je v letih pred vojno spremenil v organizacijo ekstremnega nemškega nacionalizma in se ni zadovoljeval le z »obrambo« nemškega posestnega stanja, pač pa je ustanavljal šole in vrtce tudi v pretežno slovenskih krajih, precej utraktivističnih šol pa spremenil v šole z nemškim učnim jezikom. Pri tem je svojo dejavnost vse bolj osredotočal na mariborsko okolico, da bi utrdil mariborski nemški jezikovni otok, medtem ko se je Südmark vse bolj skoncentriral na kolonizacijo obmejnega pasu v Slovenskih goricah in deloma v Dravski dolini.⁵ Še posebej se je »posvetil« Šentilju, kjer so živeli »po zadnjem ljudstvenem štetju l. 1900 /.../ 503 Slovenci in 201 Nемец, torej že skoro 30 %«. Slovenska politika je opozarjala na načrtno akcije nemške strani, ki si je (tudi s številnimi mahinacijami) prizadevala »osvojiti« kraje med Mariborom in Šentiljem, s čimer bi ustvarila sklenjeno ozemlje do največje spodnještajerske nemške »trdnjave«.⁶ V jezikovno mešanih okrajih je nemška stran uporabljala načrtno agitacijo, nemški hišni gospodarji pa neposredno vpisovanje nemškega občevalnega jezika za svoje stranke.⁷

V letih pred prvo svetovno vojno sta obe nacionalni ideologiji na Spodnjem Štajerskem »spopad« praktično pripeljali v brezizhoden položaj. Slovenski napadi na nemške in nemški napadi na slovenske nacionalne postojanke so postali nekaj vsakdanjega, gesli »Svoji k svojim« in »Hie Deutsche – hie Slowenen« pa sta (posebej v mestih) povsem »okupirali« javno (in v precejšnji meri tudi zasebno) življenje. Prišlo je do bojkota nemških obrtnikov in trgovcev, nacionalne provokacije pa so bile vse pogostejše.⁸ Vse bolj prestrašeno spodnještajersko nemštvo, ki se je zavedalo močne slovenizacije, je v letih pred vojno uporabilo še preverjeno metodo štajercijanstva; s časopisom Štajerc, glasilom t. i. stranke Štajerc-Partei (od januarja 1907 Napredna zveza) so pod krinko gospodarskih koristi poskušali mobilizirati slovensko prebivalstvo v Podravju za nemštvo.⁹ Toda nacionalni proces je bil na nemški in slovenski strani na prelomu stoletja bolj ali manj zaključen, prebivalstvo pa opredeljeno po nacionalnem ključu.

2003), 143–61. Branko Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!* (Celje: Zgodovinsko društvo, 2005), 19–23.

3 Prim. Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik* (Maribor: Založba Obzorja, 1997).

4 Franc Rozman, »Politično življenje Nemcev,« v: *Od Maribora do Trsta* (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998), 54.

5 Prim. Janez Cvirn, »Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark,« v: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Herausgegeben von Harald Heppner* (München: R. Oldenbourg, 2002), 122, 123. Andrej Vovko, »Nemška šolska organizacija Deutscher Schulverein,« v: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1861–1883*, ur. Janez Cvirn (Ljubljana: Nova revija, 2001), 340, 341.

6 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 295–314.

7 Janez Cvirn in Andrej Studen, »Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880–1910),« v: *Prvi i drugi međunarodni seminar Zajednice Nijemaca u Hrvatskoj*, ur. Nives Rittig Beljak (Varaždin: Varteks; Zagreb: Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, 2002), 121. Emil Brix, *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation* (Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1982), 161–64.

8 Npr. StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1622/1908. StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1663/1908. StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1691/1911, 1436/1912, 1828/1913, 1341/1914, 1602/1914.

9 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 255–57. Cvirn, »Deutsche und Slowenen,« 124.

Mednacionalnemu spopadu niso prizanesla niti turbulentna vojna leta. Nasprotno. Spodnještajersko nemštvo je po začetku vojne denunciralo slovenske intelektualce (predvsem duhovnike), češ da s srbofilskimi izjavami na eni strani izdajajo domovino, na drugi strani pa povzročajo splošni nemir.¹⁰ Tudi spodnještajerski Nemci so želeli vojno izkoristiti za utrditev nemškega gospodstva v Cislajtaciji.¹¹ A razplet dogodkov je šel v drugo smer. Slovenska politika sicer vse do zadnjih mesecev vojne ni resno razmišljala o »odhodu« iz Avstrije,¹² pač pa o njenem preoblikovanju (Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje).¹³ Toda po Krfski deklaraciji (ki jo je medtem sopedpisal tudi Bogumil Vošnjak) poti nazaj ni bilo več.¹⁴ Ob koncu vojne je nemška stran tako s strahom spremljala slovensko politiko, ki je med drugim ugotavljala, da je »današnji Maribor svojemu naravnemu slovenskemu okolišu odtujen«,¹⁵ sama pa stremela k temu, da zase zadrži Maribor in kraje, ki so gravitirali proti mestu ob Dravi (Dravska dolina, Slovenske gorice, spodnja Murska dolina) oziroma ležali med t. i. jezikovno mejo in Mariborom.¹⁶

Ko je mariborski občinski odbor 30. oktobra 1918, dan po nastanku Države SHS,¹⁷ razglasil Maribor z okolico za sestavni del avstrijske države, je Rudolf Maister 1. novembra zvečer prevzel vojaško poveljstvo v mestu (in na celotnem Spodnjem Štajerskem), v noči na 23. november razorožil nemško varnostno stražo (Schutzwehr),¹⁸ konec meseca pa s svojimi borci dosegel črto Šentpavel–Lučane–Ernovž–Radgona. To demarkacijsko črto mu je uspelo zadržati do konca bojev sredi februarja 1919, ko je bila med štajersko deželno vlado v Gradcu in Narodno vlado v Ljubljani podpisana Mariborska pogodba, ki je začasno avstrijsko-jugoslovansko mejo določila na tej liniji.¹⁹

10 Prim. Martin Moll, *Kein Burgfrieden* (Innsbruck, Wien, Bozen: StudienVerlag, 2007). Martin Moll in Filip Čuček, *Duhovniki za rešetkami* (Ljubljana: Arhivsko društvo, 2006). Janko Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917* (Ljubljana: Arhivsko društvo, 1980).

11 Prim. *Nemci in Maribor*, ur. Jerneja Ferlež (Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012), 56. Cvirm, *Trdnjavski trikotnik*, 315–34.

12 Prim. Janez Cvirm, »Obesiti za pete in svcreti nad ognjem«, *Zgodovina za vse* 2, št. 2 (1995): 13.

13 Prim. Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje* (Maribor: Založba Pivec, 2017). Feliks Bister, *Majestät, es ist zu spät* (Wien, Köln: Böhlau, 1995).

14 Prim. Aleksandra Gačič, »Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat« (doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2014), 93–114.

15 *Slovenski narod*, 26. 9. 1918; 3. 10. 1918.

16 *Straža*, 25. 10. 1918.

17 Več o Državi SHS gl. Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918* (Ljubljana: Modrijan, 1998). Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*. (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018).

18 Prim. Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski* (Maribor: ZRI dr. Franca Kovačiča, 2011), 94–108. Bruno Hartman, »Prevrat v Mariboru«, *Studia Historica Slovenica*, št. 1 (2002): 192–201.

19 *Nemci in Maribor*, 59, 65. Prim. Matjaž Klemenčič, »Germanizacija slovenske Štajerske, ki jo je preprečil poseg generala Rudolfa Maistra«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82, št. 2-3 (2001): 51–55.

Nove razmere

Z razpadom monarhije oktobra/novembra 1918 se je začelo obdobje tranzicije in transformacije v novo jugoslovansko državo. »Na vseh železniških postajah do Špielfelda imamo naenkrat slovenske napise, vsi okrajni glavarji Spodnje-Štajerske – izvzemši Radgone – so Slovenci, vojaštvo nosi narodno kokardo, ima slovenske poveljnike in slovensko komando.«²⁰ Težko pričakovani mir in konec vojne na eni strani, na drugi pa pomanjkanje, lakota, naveličanost, vračanje vojske, bolezn, povojna psihoza, vse to (in še kaj zraven) so bili dejavniki, ki tudi Spodnje Štajerske niso obšli.²¹ Dežela je (začasno) pripadla Državi SHS in čez slab mesec Kraljevini SHS. Evforijo je bilo na slovenski strani čutiti na vsakem koraku.²² Spodnještajersko nemštvo je bilo odrezano od stare domovine, nova Nemška Avstrija, ki se je prav tako soočala z vsemi zgoraj naštetimi težavami, je bila prešibka, da bi mogla resneje poseči na jug, prav tako je bila tista naslednica »rajnke« monarhije, ki je morala nase prevzeti breme poraženke.

Slovenizacija in deavstrizacija²³ sta postali eni glavnih tem, ki sta polnili časopise, kljub temu da je bilo vprašanje, komu bo pravzaprav pripadel severni del Spodnje Štajerske, nejasno, saj je o meji med novonastalima državama odločala senžermenska mirovna konferenca. Na eni in drugi strani meje sta se oblikovali dve novi državi, ki sta vsaka zase hoteli čim večji delež spornega ozemlja. Če je bilo Celje nemški otok globoko v slovenski okolici in za nemštvo »izgubljeno« že pred vojno, sta bila Ptuj in Maribor bližje jezikovni meji, obkrožena z mešanimi (slovensko-nemškimi) občinami. Janko Mačkovšek je že konec oktobra svaril, da je treba izpodbijati rezultate ljudskega štetja in po obmejnih cerkvah raziskati dejansko rabo jezikov.²⁴ Slovensko časopisje se je na vse pretege »trudilo« prikazati (še do včeraj) nemški Maribor kot slovensko posest. »Vsled nove uprave po l. 1848 je Maribor postal sedež mnogih državnih, deželnih in avtonomnih uradov in šol, kar je prineslo v Maribor cele legije uradnikov z njihovimi rodovinami, ki so v ogromni večini Nemci ali ponemčeni Slovani. / ... / S starokopitnim občinskim volilnim redom si je nemška stranka zagotovila neomejeno gospodstvo v mestni upravi in na vse zadnje je priskočila avstrijskemu nemštvu pa posebej mariborskemu na pomoč postava o ljudskem štetju po občevalnem jeziku.«²⁵

20 *Straža*, 4. 11. 1918.

21 Andrej Studen, »O 'ferdamanih babah in dedih': odraz vsakdanjika v zapisih okrajnega sodišča Konjice v prevratni dobi,« *Zgodovina za vse* 27, št. 2 (2020): 25–56. Prim. Gregor Antoličič, »Slovensko ozemlje pod vtisom umika avstro-ogrske vojske jeseni 1918,« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 519–50. Matjaž Bizjak, »Umik avstro-ogrske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 25–36. Več gl. Boštjan Zajšek, *Jugoslavija prihaja* (Maribor: Pokrajinski arhiv, 2018), 15–24, 52–57, 78, 79. Pieter Judson, *Habsburška monarhija: nova zgodovina* (Ljubljana: Založba Sophia, 2019), 475–82.

22 Več gl. Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 7–13.

23 Ervin Dolenc, »Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji,« v: Dušan Nečak et al., *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2004), 81–94. Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države* (Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020), 206–23.

24 SI_PAM/X0096/00013 Digitalizat dopisa Janka Mačkovška Francu Kovačiču glede določitev meja in pridobitve geografskih kart generalk in specialk: spisi Narodnega sveta za Štajersko (19. 10. 1918).

25 *Straža*, 21. 10. 1918.

Avstrija je na drugi strani stala za sklenjenim nemškimi posestnim stanjem, kar je bila popolnoma diametralna zahteva slovenskim stališčem. Potemtakem bi lahko proglasili »celo Spodnje Štajersko za nemško posest, enako Koroško, kjer so po zadnjem ljudskem štetju vsi politični okraji narodno mešani, naposled niti Kranjska ni varna pred 'nemško posestjo'«. Dilema, ali se Maribor »priklopi k skupini nemških dežel ali k jugoslov. državi«, za slovensko stran pravzaprav ni obstajala, saj bi bilo »kot osamljen otok v slovenskem morju geografično nemogoče Maribor izrezati iz okolice in ga združiti z nemškim ozemljem«. ²⁶ Mačkovšek je opozarjal, da celo »pametnejši Nemci sami priznavajo, da mesto propade, če se ga odloči od južne okolice«. ²⁷

Nemštvo, ki je ostalo na Spodnjem Štajerskem, se je v danih razmerah počutilo precej ogroženo in predvsem prestrašeno, saj jih je skrbelo za lastno varnost in za varnost premoženja. Primerov kot Josef Peitler iz Sv. Primoža nad Vuzenico (ta je sicer povzročil eksces, ko je v vuzeniški gostilni Lobenwein nekatere (nemške) goste zmerjal, češ da so sleparji, lopovi in nemški psi, od česar se je ogradil tudi mariborski Narodni svet), ²⁸ ki je pozival, da je treba vsem Nemcem in nemškutarjem odvzeti »koncesijone«, prav tako pa odpraviti nemčurske in nemške učitelje ter šolske nadzornike, je bilo precej. ²⁹ *Marburger Zeitung* je bil podvržen strogi cenzuri. ³⁰ V Celju je *Deutsche Wacht* menil, da je slovenski Narodni svet prevzel oblast tudi z namenom zaščite varnosti oseb in premoženja, od novih oblasti pa pričakoval zaščito. Seveda ni pozabil pripisati, da je Celje (z županom Heinrichom Jaborneggom na čelu) še zmeraj mesto z nemško večino, da nemštvo zavzema izredno mirno in lojalno držo in da zato pričakuje, da se ga bo upoštevalo kot enakovrednega partnerja. ³¹ A že čez tri dni (5. novembra) je bil celjski list zgrožen, ko je pisal, kako je slovenska uprava nasilno prevzela celjsko oblast. Poveljnik vojaške patrolje naj bi tako osorno zavrnil rokovanje z županom, pograbil ključe in nemudoma izobesil slovensko nacionalno zastavo. Občinski svet je sprejel sklep, da glede na nasilje odstopa, enako pa je storil tudi Jabornegg in s tem seznanil predsednika celjskega Narodnega sveta Ernesta Kalana. Naslednjega dne je prišlo do uradne predaje mestnega urada in vseh funkcij vladnemu komisarju Frideriku Lukanu, kljub temu pa je »vahtarca« naglašala, da je ob slovenski celjski manifestaciji slovensko zastavo izobesilo zgolj šest nemških hišnih lastnikov, kar jasno kaže na to, da je Celje nemško mesto in da je le petina hiš v mestu v slovenskih rokah. ³²

26 *Straža*, 4. 11. 1918.

27 SI_PAM/X0096/00013 Digitalizat dopisa Janka Mačkovška Francu Kovačiču glede določitev meja in pridobitve geografskih kart generaln in specialk: spisi Narodnega sveta za Štajersko (19. 10. 1918).

28 SI_PAM/X0096/00129 Digitalizat poročila o neprimernem obnašanju učitelja Josefa Peitlerja v gostišču v Vuzenici: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (1918.11.01-1918.11.04). SI_PAM/X0096/00130 Digitalizat izjave zaupnika Narodnega sveta za Vuzenico Emerika Mravljaka glede izgredev učitelja Pajtlerja (4. 11. 1918).

29 SI_PAM/X0096/00103 Digitalizati predlogov protinemških ukrepov Josipa Pajtlerja iz Svetega Primoža nad Vuzenico (1. 11. 1918).

30 Prim. Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 32.

31 *Deutsche Wacht*, 2. 11. 1918.

32 *Deutsche Wacht*, 9. 11. 1918.

Slovenizacija, na udaru katere se je znašlo spodnještajersko nemštvo, se je začela nemudoma po zamenjavi oblasti. Mnogi Nemci, ki so bili aktivno vključeni v narodno-politično konfrontacijo, so že na začetku novembra 1918 zapustili novo državo. Sledili so jim najvišji državni uradniki, kmalu pa še drugi javni uslužbenci, ki so po odslovi-tvi iz službe in izgubi službenih stanovanj čez noč ostali brez eksistence. »Nemci so po celih vozovih oropano blago spravljali v svoje hiše in proti severu. Dolge kolone vozov in avtomobilov smo videli težko obložene z vojaškimi predmeti in živili voziti iz Maribora proti Gradcu.«³³ Radgonski trgovec Fran Korošec je poročal, da se »po nahrbtnikih izvaja po cel vagon raznih živil od Ljutomera do Špilfelda v Gradec in drugam neovirano in tako nam odjedajo živila oholi naši sovražniki.«³⁴

Kot odgovor na nemške medvojne denunciacije so se številni pronemško usmerjeni posamezniki znašli v podobnih »krempljih« slovenskih »ovaduhov.«³⁵ Nemštvo je bilo tako rekoč čez noč »ožigosano«; slovenska stran je nemudoma začela pripravljati sezname, ki so javne uslužbence opredeljevali po nacionalnem ključu. V seznamih neželenih kadrov, ki jih je slovenska stran sestavljala kot po tekočem traku, so se v Mariboru in okolici hitro znašli vidnejši nemški posamezniki. Na mariborskem okrožnem sodišču je bil kot zagrizen Nемеc označen vodja sodišča Henrik Detitscheg, prav tako Anton Torggler, Hermann Lorber, Franz Bytzek, Friedrich Felbar, »lenuh« Richard Meditz in avskultant Friedrich Gotscheber. August Modriniak in Josef Osvatitsch sta bila poleg tega opredeljena še kot hudobna, medtem ko je bil Gustav Rostok sicer zagrizen, toda do slovenskih strank večinoma pravičen, Wilhelm Kronasser pa zmeren, a ker je v procesih med vojno bil vedno za obsodbo, se je prav tako znašel med »ožigosanimi«. Za zagrizeno je veljala tudi večina ostalega pisarniškega osebja. Prav tako so za sporne veljali številni nemški ali nemško orientirani uslužbenci okro-žnih sodišč. V Ormožu sta bila kot zagrizena Nemca označena sodnika Franz Pupacher in Johann Altzichler. V Lenartu je bil za pogojno zanesljivega zaznamovan Ožbalt Ilaunig, ki je bil »popolnoma pod vplivom svoje žene, ki je bila pred možnostvijo huda Nemka«. Za zmernega Nemca je veljal lenarški sodnik Jožef Toplak, za zagrizeno pa pisarniško osebje, ki »se ravna po svojem vodji«. Ljutomerski predstojnik Ferdinand Meditz se je prav tako znašel na spisku »zagrizenih«, v Marenbergu pa na prvem mestu predstojnik Karl Granitz, poleg njega tudi vse pisarniško osebje. Sodnik Julius Ruder se je sicer čutil Slovenca, »a je strahovito boječ«, oficijal Franc Vuk pa je bil »v srcu Slovenec, a na zunaj brezbarven, ker je imel vedno nemške šefe«. V Radgoni sta bila popolnoma nezanesljiva sodnika Hermann Wazulik in Johann Walzl, na Ptujju predstojnik Anton Doležal in sodniki Arnold Mally, Franz Wressnig, Wilhelm Traun in Johann Fürstbauer, v Slovenski Bistrici pa so bili problematični Johann Pirnat, Felix Rakovec in Heinrich Fohn.³⁶

33 *Straža*, 8. 11. 1918.

34 SI_PAM/X0096/00081 Digitalizat poročila Frana Korošca ter Frana Severja iz Gornje Radgone glede organizira-nja in izvoza živil ter nemčurstva v Gornji Radgoni (30. 10. 1918).

35 Za Konjice prim. Andrej Studen, »Izjava enega zanesljivega Slovenca zadostuje,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 129–42.

36 SI_PAM/X0096/00171 Dopolnilni seznam uradnikov sodišč na območju Okrožnega sodišča Maribor z

Na posebnem seznamu za mariborsko okolico so »pristali« člani nemškega Volksrata. V Studencih učitelj Franz Hausmann, odvetnik Fritz Juritsch, delovodja Franz Kaspar, nadučitelj Karl Mayer, nadučitelj Franz Halbecker, železniški uradnik August Muster in železniški delovodja Andrej Hofer. V Št. Ilju v Slovenskih goricah Franz Fischreder, v Kamnici Gottfried Petschar, Karl Dollezek, v Sv. Juriju ob Pesnici Josef Wressner, v Krčevini Valentin Schöffner, Rudolf Kankowsky in Karl Pesel, v Leitersbergu Ruppert Pircher, v Sv. Lovrencu nad Mariborom posestnik Josip Mihalitsch, nadučitelj Mihael Mogge, v Pekrah nadučitelj Julij Ogrizek, na Pobrežju gostilničar Franz Roiko, nadučitelj Alojz Seidler in višji sprevodnik Hans Striedinger, na Pesnici Evgen Pilz, Aleksander Hojnik in Hans Millner, v Razvanju Martin Pukl, Ignac Jöbstl, Peter Trinko in Johann Roth, v Radvanju učitelj Maks Grilletz in Alois Pšunder, na Tezdem Johann Scheweder in I. Fajdiga, v Bresternici Josef Wiesthaller in v Svečini Josef Pascolo in Robert Herzog.³⁷ V Marenbergu so sestavili precej podroben seznam, ki je uslužbenec (krajevne župane, učiteljstvo, poštni uradnike, orožništvo, sodstvo, davkarijo in zaposlene na železnici) opredeljeval z nazivi »nemškutar«, »hud Nemeč«, »mlačnež« ali »Slovenec«, za sporne pa predvidel takojšnjo odstavitev (»ostane« ali »se odstavi«).³⁸

Na dopis/vprašalnik mariborskega Narodnega sveta župnijskim uradom glede narodnostne sestave občinskih svetov je na njegov naslov (tako rekoč nemudoma) prispelo ogromno poročil, v katerih je nova oblast dobila poglobljen pregled nad situacijo na »terenu«. Za »ogrožena« območja so (slovenski) dušni pastirji navajali, kdo je sporen (nemško usmerjen) oziroma kdo lahko prevzame lokalne posle, kdo pa mora biti odstavljen. Župniki so navajali, ali je župan podpiral novo državo, ali je bil aktivno vpet v podpisovanje deklaracijskega gibanja, ali je hujskal proti novi oblasti in državi, na koncu pa bili ključni dejavniki pri določevanju prihodnjega vodilnega lokalnega kadra. Na ta način je bil »na spisku« ponovno cel kup ljudi, ki so se znašli na stranskem tiru. V ptujski in mariborski okolici, kjer so bile vse do prevrata občine bolj nacionalno mešane kot v celjski okolici (ki pa tako ali tako ni več spadala v »nevarno« območje), je bilo še posebej pomembno, kdo je primeren, kdo pa nezaželen. Tako je župnik Lenart Vaupotič za Sv. Trojico v Halozah »izločil« nemško vzgojenega in nezmožnega »slov. v pisavi« Roberta Krajnza, ki so ga vrinili »ptujski nemškutarški posestniki«, prav tako Andreja Šego v Gruškovju, ki ni želel podpisati Majniške deklaracije. V Novi cerkvi je bil moteč element nesposoben in nezanesljiv Anton Gajšek, v Podlehniku pa je bilo treba štajercijanca Jakoba Feguša, ki je »na Dunaj hodil z Orniгом,« prav tako odstaviti. V Sv. Barbari v Halozah sta bila »najhujša nemčurja«, po besedah tamkajšnjega kaplana, župnik Janez Vogrin in šolski vodja Ciril Vobič, ki nista podpisala deklaracije in sta hujskala proti Jugoslaviji, poleg njiju pa še

.....
navedeno nacionalno usmerjenostjo: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (8. 11. 1918). Za Maribor prim. Hartman, »Prevrat«, 204, 205.

37 SI_PAM/X0096/00095 Digitalizat seznama javnih funkcionarjev v Marenbergu in seznam z imeni zaupnikov nemškega Volksrata v Mariborskem okraju (31. 10. 1918).

38 Studen, »O ferdamanih babah,« 32. SI_PAM/X0096/00095 Digitalizat seznama javnih funkcionarjev v Marenbergu in seznam z imeni zaupnikov nemškega Volksrata v Mariborskem okraju (31. 10. 1918).

bivši žandar Anton Štumberger, ki je bil »zmeraj nemškega mišljenja« ter je podpiral Orniga in se norčeval iz Jugoslavije. V Zavrču sta bila nezanesljiva »Nemec« Maks Ulm in štajercijanec Jožef Belšak. Več nezanesljivih županov je bilo v Sv. Vidmu in v Destrniku pri Ptujju. Janez Kodrič iz Sv. Bolfenka pri Ptujju je bil skrajno nezanesljiv, pred kratkim je dal »ptujskega Orniga voliti za častnega občana«. Poročila o nezanesljivosti županov so prihajala tudi iz ormoške (Othmar Diermayr, Franc Pavlinič), ljutomerske in še posebej iz radgonske okolice. Tam so bili trn v peti nemški nacionalc Clotar Bouvier in štajercijanci Anton Bračko, Franc Krempel in Franc Puhar. V Voličini pri Lenartu je županski kandidat Franc Vogrin rojaku, članu Narodnega sveta Franu Voglarju,³⁹ ki je bil pristojen za dopise, poročal, da se je nujno »treba znebiti vseh nemčurjev« v vasi. V sosednji vasi Porčič je »do sedaj nemško« občino prevzel nov slovenski odbor. V Sv. Bolfenku v Slovenskih goricah je lokalni župnik naštel več »prijateljev Šentlenarčanov« (Jožefa Murka in Jakoba Kumra, ki da je Orniga predlagal za častnega občana), prav tako v Benediktu. Ščavniški Anton Ajlec da je bil popolnoma »pod vplivom učitelja Ozmeča«, medtem ko je »ljudstvo popolnoma naše«. Več »negativnih« mnenj je prišlo tudi iz celjske, brežiške in konjiške okolice. V Breznu v marenberški okolici je župnik Miro Volčič izpostavil vsenemca Franca Dietingerja, ki da ga je treba takoj odstaviti, prav tako je bil sporen Vincenc Jamnik iz Otiškega Vrha. A najpomembnejša so bila poročila iz mariborske okolice, kjer je bilo tudi največ primerov. Hud nemški nacionalc Franz Roiko in Jakob Kerschnek s Pobrežja, Simon Scheweder iz Tezna, radvanjski gostilničar Jožef Holenthaner, strupen vsenemec, sicer Mravlaggov koncipient, Fritz Juritsch iz Studenc, Hans Wernigg iz magdalenskega predmestja. Poročila so navajala nujno razpustitev občinskih odborov v Bohovi, Rogozi (tam je strasten nemškutar Gotfrid Lobnik v lokalni gostilni zabavljajl čez Jugoslavijo), Razvanju (nemčur Roth), Radvanju, Leitersbergu, Kamnici, Bresternici, v Studencih, Teznu, v Krčevini itd. v ožji mariborski okolici, v širši pa v Jakobskem dolu, Sv. Lovrencu pri Mariboru, Sv. Kunigundi, Sv. Marjeti na Pesnici, kjer je Janeza Čepa precej »zdelalo štajercijanstvo«, marješki župan Anton Baumgartner pa je bil »od nekdaj naš nasprotnik«. Vidu Janžekoviču, župniku v Svečini, posebej ni ustrezal Jožef Pascolo iz Slatinskega dola, nezanesljivi so bili tudi »obmejni« župani Janez Kren, Jurij Merhart in Janez Leber. V Sv. Juriju ob Pesnici je bil Franc Wratschko doslej zgolj orodje v rokah nemškutarije.⁴⁰ Janžekovič je za Pascola posebej poročal, da je začel »še strastnejše vsepovsod ruvati z raznimi izjavami, podpisi proti Jugoslaviji. Temu pomaga na vso moč njegov sin Jožef, ki ravno sedaj prosi oproščenega od vojaške službe.« Tudi za nekaj drugih posameznikov iz severnih Slovenskih goric ni imel ravno najboljšega mnenja. »Silno nevaren za ta kraj je poštni sel Heller iz Gornje sv. Kungote, ki vsepovsodi grdi Jugoslavijo in hujska zoper njo. / ... / Nevarna zalega zoper Jugoslavijo je gostilna Pahernik Edler pri Gor. sv. Kungoti. / ... / V občini Špičnik, pri

39 Voglar, Fran (1877–1925) – Slovenska biografija, pridobljeno 1. 2. 2021, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi804462/>.

40 SI_PAM/X0096/00604 Digitizati prejetih poročil o narodnostni sestavi občinskih predstavništev na Spodnjem Štajerskem ob prevratu: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (13. 02. 1920).

županu Leber, se zadržuje neka dunajčanka Donatil, ki zelo dela proti Jugoslaviji. V isti občini je posestnik Razbočan Augustin, ki, kjer le more, hujska zoper Jugoslavijo.«⁴¹

Slovenizacija je napredovala silovito, marsikdo je bil tako prepuščen nepredvidljivi usodi (in volji lokalnih župnikov). V (še do včeraj nemških) občinah so za zagotovitev reda in miru, predvsem pa za čim prejšnjo zamenjavo (vaške) »elite«, ustanavljali narodne straže. Razpoloženje lokalnega prebivalstva se je hočeš nočeš ravnalo glede na razmere. Pravzaprav se je tam, kjer to ni bilo več varno, le redko kdo še opredeljeval za Nemca. V gostilni g. Reibenschuha v okolici Maribora se je »zbralo veliko število ljudstva iz Pobrežja in Zerkovc. Ustanovila se je za vsako občino narodna straža, izvolil odbor in določili poveljniki. / ... / Ni bilo ne enega človeka v nekdanj 'vsenemškem' Pobrežju, ki bi bil ugovarjal ali izjavil, da je nezadovoljen z ustanovitvijo Jugoslavije.«⁴² Drug za drugim so padali nemški ulični napisi in izveski nad trgovinami, gostilnami, obrtnimi delavnicami, zdravniškimi ordinacijami, odvetniškimi in notarskimi pisarnami in drugimi lokali.

Še nedoločena meja med Nemško Avstrijo in Kraljevino SHS pa je vse bolj prihajala v ospredje. »Naša severna meja bo čisto gotovo Mura, Radgona bo spadala pod Jugoslavijo, ravnotako tudi Spielfeld, Ernovec, Gomilica, Lučane, Arvež in Ivnik. Nemški Narodni svet, kateri je sklenil pripadnost ozemlja med Muro in Dravo k Nemški Avstriji, nima prav nič odločevati, kam bi naj pripadali naši kraji.«⁴³ Dravska dolina, severne Slovenske gorice, Šentilj z okolico, Apaška kotlina, Radgona (in ostali kraji ob jezikovni meji) so bili vsekakor visoko na prioritetni lestvici slovenskih načrtov oziroma teženj, da pripade čim večji del severne Spodnje Štajerske h Kraljevini SHS.⁴⁴

Prav zaradi tega se je morala slovenska politika načrtno lotiti demonstracije slovenstva predvsem tam, kjer se je šele odločalo o pripadnosti novonastalima državama (v ogroženih urbanih središčih in še posebej ob prihodnji severni meji, od koder so prihajala tudi poročila, da »splošno zabavlja vse čez Jugoslavijo, ker je sedaj mnogo slabši v vsakem oziru, kakor je bilo prej«).⁴⁵ Številne manifestacije in shodi, ki so skušali najprej zavarovati t. i. jezikovno mejo, so bili del tega načrta. Shod za Dravsko dolino se je vršil v Rušah. Velika manifestacija je potekala v Gornji Kungoti. »Zborovanje županov in drugih veljakov iz župnij Gornja Kungota, Svečina, Sv. Jurij in Sv. Križ / ... /, kjer je dosedaj gospodovalo nemčurstvo, je bil jasen dokaz, da so naši nasprotniki tudi v teh krajih dogospodarili. / ... / Ljudstvo je z napeto pozornostjo sledilo izvajanjem in skoro pri vsaki besedi 'Jugoslavija' izbruhnilo v vihar navdušenih klicev.«⁴⁶ Konec novembra je sledil »narodni praznik« v Šentilju, ki so se ga udeležili »obmejni

41 SI_PAM/X0096/0051 Digitalizat dopisa Vida Janžekoviča, župnika iz Svečine Narodnemu svetu za Štajersko, v katerem opozarja na protijugoslovanske agitatorje v svojem kraju (24. 01. 1919). O mariborskih Nemcih gl. Gregor Jenuš, »Mariborski Nemci v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev« (doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, 2011).

42 *Straža*, 11. 11. 1918.

43 *Straža*, 18. 11. 1918. Prim. Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 59–65.

44 Prim. Lojze Penič, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1988). Lojze Ude, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1919* (Maribor: Založba Obzorja, 1977).

45 SI_PAM/X0096/00591 Digitalizat dopisa Bivših navdušenih Jugoslovanov Narodnemu svetu za Štajersko glede mnenja ljudstva ob meji: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (5. 11. 1918).

46 *Straža*, 15. 11. 1918.

Slovenci od Radgone do Lučan in iz vseh župnij severnega dela Slov. goric«. Shoda se je »udeležilo kljub mrzlemu vremenu nad 3000 oseb. Zastopane so bile vse mejne občine. V velikem številu (nad 40) so prišli Slovenci iz Spielfelda. Iz Maribora je vozil na slavnost poseben vlak. / ... / Št. Ilj je bil ves v zastavah. Nemški napisi so izginili skoro vsi.« Domači župnik Vračko je posebej poudaril, da je ruski Port Artur sicer padel, slovenski pa da še stoji in bo stal za zmeraj.⁴⁷ Prisotni so z navdušenim vzklikanjem in ploskanjem pospremili »za Št. Ilj velevažno izjavo poverjenika dr. Verstovška, da bo Narodna vlada kmalu odredila, da se Südmarkini in Heimštатовi naseljenci, ki bi bili radi s silo napravili nemški koridor od Spielfelda do Maribora, zakonito razlastijo«.⁴⁸

Demonstracije slovenstva so potekale tudi v urbanih središčih, ki so še včeraj nosila nemško podobo. Slovenska Bistrica si je konec novembra odela »prazniško obleko, skoraj raz vseh hiš so vihrale slovenske trobojnice«.⁴⁹ Prav tako slavnostno so nove čase manifestirali v Konjicah.⁵⁰ Razpustu ptujске mestne občine v začetku decembra je sledila manifestacija (namenjena tudi združitvi s Kraljevino Srbijo), kjer je navdušeno zbrano množico na trgu nagovoril vladni komisar Otmar Pirkmajer. »Dolge slovenske zastave so vihrale ob pročelju vseh uradnih poslopij. / ... / Tudi okna vseh zasebnih hiš, v kojih je doma pristni narodni ponos slovenskih prebivalcev, so bila bogato okrašena s številnimi zastavicami, ki so dajale zunanosti izredno sijajen značaj.«⁵¹ V Mariboru, ki je še zmeraj »vztrajal« z nemškim občinskim zastopom, je nova oblast sredi decembra kljub temu (in v čast nove Kraljevine)⁵² priredila praznični shod. »Slovenske trobojnice so vihrale s hiš, okna so bila ovenčana s cvetjem, z zastavicami in zelenjem. Ljudske množice iz mesta, iz bližnje in daljne okolice so proslavljale Jugoslavijo. / ... / Nad 20.000 ljudi je mirno in slovesno manifestiralo po mariborskih ulicah.«⁵³ Slovensko časopisje je pisalo, da so »vsa slovensko-štajerska mesta in trgi v rokah Jugoslovanov«, da je konec z nemškimi napisi, ki so izginili že tudi na Ptuj, in da bo kmalu tako tudi v Mariboru, da je denimo v prej nemških Studencih »obesil na svojo hišo popolnoma slovenski napis« celo »bivši hud Nmec, konjski mesar Černeli«.⁵⁴ A slovensko prebivalstvo Studenc še zmeraj ni bilo povsem mirno. Nad hčerko Ivana Verasa, ki se je vračala od zdravnika, so na »trgu pri cerkvi sv. Jožefa« nemški dijaki kričali »Heil in ji metali sneg v kroglah, tak da so njo dve snežne krogle zadele. Bindenhofer in Muchitsch stanujeta na Lembach cesti« in »oba psujeta ko grejo moji fanti ali hčerka Marica v urad v mestu ali nazaj die Windischen Hunde in še več psov na Slovence, tako gre to vsak dan zaporedoma in nimamo Slovenci nobenega miru«.⁵⁵

47 Prim. Rahten, *Po razpadu*, 17–27. Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 10.

48 *Straža*, 25. 11. 1918.

49 *Straža*, 29. 11. 1918.

50 Studen, »O ferdamanih babah«, 27.

51 *Straža*, 23. 12. 1918.

52 Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 33–36.

53 *Straža*, 16. 12. 1918

54 *Straža*, 2. 12. 1918.

55 SI_PAM/X0096/00454 Digitalizat pritožbe Ivana Verasa iz Studenc Narodnemu svetu za Štajersko glede ravnanja nemške mladine v Studencih in diskriminacije v šoli (31. 12. 1918).

Medtem je ljubljansko poveljstvo spodnještajersko orožništvo že »okrepilo« s slovenskimi kadri. Južna železnica je v novi državi dobila slovensko »lice«. Poverjeništvu za uk in bogočastje je novembra določilo slovenščino kot izključni šolski jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah.⁵⁶ »Zadnjega novembra 1918 so bili v mariborski gimnaziji zadnjikrat Slovenci in Nemci na skupnih šolskih klopeh«, prvega decembra pa »vzamejo tudi nemški profesorji od slovenskih slovo«.⁵⁷ Bombastični časopisni naslovi (mariborska gimnazija slovenska, mariborsko sodišče slovensko ipd.) so na eni strani vnašali nemir v nemške vrste, na drugi pa pomirjali slovensko stran, ki je z velikim zanimanjem spremljala slovenske uspehe v mestu ob Dravi⁵⁸ (in širše). O zamenjavah in odstavitvah avstrijskih (nemških) uradnikov je iz drugega zornega kota poročala celjska »vahtarca«. Oswalda Edlerja Kodolitscha, radgonskega župana, so nove oblasti prijele z obrazložitvijo, da ni dovolj sledil novim navodilom.⁵⁹ Okrajni sodniki so bili (ob nestrinjanju celjskega lista) odstavljani kot nevarni in neprimerni (Meditz v Ljutomeru, Watzulik v Gornji Radgoni, Dolezell na Ptuj, Pupacher v Ormožu). Na mariborskem okrožnem sodišču je bil odstavljen celoten vodilni kader (Kočevar von Kondenheim, Modriniak, Detitschegg, Oswatitsch, Bytzek, Verderber itd.).⁶⁰ Razpuščene so bile šulferajnske šole; na Pragerskem se je v bivši (nemški) šoli vršilo jugoslovansko zborovanje, na hiši pa je ob vsesplošnem navdušenju »zmagovito plapolala slovenska trobojnica«. Tudi »ponemčevalnica v Št. Lenartu v Slov. goricah je neslavno končala svoje devetletno 'vzgojevanje'. Polne golide strupenega sovraštva do vsega, kar je slovenskega, je v tem času vbrizgala v nežna srca izročene mladine, priberačene iz daljnega Dunaja in zaslužnjene od podkupljenih okoliških iškarijotov.«⁶¹ Sovraštvo do nemštva in nemškega je bilo na višku. Novica, da se v Razvanju »na pročelju šole še vedno šopiri izzivajoči šulvereinski grb in nemški verz, kakor da bi država SHS ne bila v principu že priznana do Drave«, ni bila dobro sprejeta. »Šolski vodja je nemško-nacionalni hujskač Wertschkonig, ki je pred vojsko že na tej šoli deloval in otrokom pod kaznijo prepovedoval med seboj slovensko občevati. Izmed 2 učiteljici je Maria Anetzhuber trda Nemka iz Gor. Štajerske in strastna nemško-nacionalna agitatorica. Na njeno inicijativo se je nedavno pri M. Puklu v Razvanju vršil shod, na katerem je govoril znani Südmarkwanderlehrer Hoyer. Anetzhuber, kot zapisnikarica, je napravila na nemški svet v Gradcu vlogo, v kateri konstatira, da je v Razvanju 80 % Nemcev in prosi zato združitve Razvanja z nemško Avstrijo.«⁶²

56 Prim. Jenuš, *Ko je Maribor*, 156–83.

57 *Straža*, 2. 12. 1918. Glede preustroja šol na Spodnjem Štajerskem gl. Andrej Studen, »Odstranjevanje prejšnje zunanosti in ponemčevalnega stremjenja šolske oblasti,« v: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana: Slovenska matica, 2019), 161–80.

58 Več gl. Gregor Jenuš, Darko Friš in Ana Šela, »Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020): 110–48. Gregor Jenuš, »Maribor ali 'Marburg an der Drau'?,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85, št. 4 (2014): 35–45. Boštjan Zajšek, »Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti – mariborski Nemci v letu 1918,« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 448–61. Prim. Lojze Penič, *Boj za Maribor 1918–1919* (Maribor: Založba Obzorja, 1988). Lojze Ude, *Boj za Maribor* (Maribor: Založba Obzorja, 1988). Hartman, »Prevrat,« 179–227.

59 *Deutsche Wacht*, 9. 12. 1918.

60 *Deutsche Wacht*, 7. 12. 1918.

61 *Straža*, 6., 9. 12. 1918.

62 SI_PAM/X0096/00346 Digitalizat dopisa Narodnemu svetu za Štajersko o razmerah na nemški šulferajnski šoli v Razvanju (29. 11. 1918).

Ne glede na takšne in drugačne nemške načrte iz mariborske okolice je bil najpomembnejši dogodek takoj po novem letu vsekakor prevzem mariborskega občinskega zastopa, ko je bil 2. januarja odstavljen »nemški župan dr. Schmiderer in ves mestni zastop, a na njegovo mesto je prišel Slovenec dr. Viljko Pfeifer. S tem dnem se je končalo nemško gospodstvo nad Mariborom. / ... / Dr. Schmiderer se je s tresočim glasom in s solzami v očeh udal v svojo usodo«, potem ko mu je okrajni glavar Ferdo Lajnsič zagrozil z uporabo vojaške sile, »če se ne bo hotel mirno udati«. V mestu ob Dravi je prišlo do novega vala zamenjav oziroma odpuščanj (tokrat predvsem finančnih) uslužbencev.⁶³ Večina okrajnih zastopov je bila z novim letom v slovenskih rokah, odstavljeni so bili »nemčurski župani v Marenbergu, na Muti, v Breznu, v Remšniku, na Gornji Vižingi, pri Sv. Primožu nad Vuzenico, v Gortini« itd.⁶⁴ Meja »severovzhodno od Maribora se je utrdila«, med Pohorjem in Kozjakom ob Dravi pa so začeli padati »stebri« nemštva.⁶⁵ »Naši narodni nasprotniki so rabili v svojem napadalnem boju napram nam vsa mogoča sredstva. Stavili in podpirali so šole, naseljevali obrtnike, kupovali posestva ter zasedli vsa važnejša mesta v upravi.«⁶⁶

Nova oblast se je temeljito lotila »čiščenja« starih kadrov. Medtem so v Šentilju »bivši župan Mikuš, sedanji župan Leber Frajham, Schrey in drugi« širili »vesti, da bo meja med Jugoslavijo in Nemško Avstrijo šla nekje pri Pragerskem«. ⁶⁷ Avstrija, ki si je prizadevala za »vse občine sodnih okrajev Marenberg, Maribor, Ptuj, Sv. Lenart v Slov. goricah, vse občine sodnega okraja Radgona razen občine Plitviški vrh in občine Gornja Radgona iz sodnega okraja Gornja Radgona«, ⁶⁸ bi obsegala »nemška« posestva od Marenberga čez vrh Pohorja do Razvanja, naprej čez Slovenske gorice na Ptuj in v Ljutomer,⁶⁹ kar je bilo, po slovenskih ocenah, nesprejemljivo in precej pretirano.⁷⁰ Toda marsikatera občina znotraj avstrijske »interesne« sfere je še zmeraj nosila prejšnjo podobo. Kaplan Martin Erhatic iz župnije Sv. Benedikt pri Lenartu je za vas Osek poročal, da je »ta občina bila od nekdanj madež Slov. goric / ... / in je še vedno v oblasti in neumnih rokah nemškutarskega odbora. Občinska svetovalca Kukovec Franc in Kozar Jožef sta zagrizena nemškutarja iz šole trojiškega Goloba. Ljudje se silno čudijo, da smeta ta dva še tako ošabno nastopati in to večkrat celo, seveda na prikrit način, proti državi SHS.«⁷¹ »Sporno« je bilo tudi področje severnih Slovenskih goric, kjer »se v tuk. gostilnah Pahernik in Klampfer, kjer se sploh v veliki meri pijančuje – brez vseh ozirov na kake policijske naredbe –, zbirajo tudi zelo sumljivi elementi, ki hujskajo zoper Jugoslavijo ter, kakor je slutiti, ravno tam na svojih sestankih kujejo tozadevne naklepe.«⁷²

63 Prim. Jenuš, »Maribor med prevratom.« Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 40, 41. *Straža*, 3. 1. 1919.

64 *Straža*, 7. 1. 1919.

65 *Straža*, 3. 1. 1919.

66 *Straža*, 7. 1. 1919.

67 *Straža*, 10. 1. 1919.

68 *Straža*, 13. 1. 1919.

69 Ibidem.

70 *Straža*, 24. 1. 1919.

71 SI_PAM/X0096/00469 Digitalizat dokumenta, s katerim Narodni svet župnije Benedikt predlaga ukrepe v nemškutarski občini Osek: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (20. 12. 1918).

72 SI_PAM/X0096/00499 Digitalizat obvestila Franca Spindlerja iz Zgornje Kungote Narodnemu svetu za Štajersko o nemških nakupovanjih hrane v Mariboru in protijugoslovanskih elementih v Kungoti (12. 01. 1919).

Vsenemška »obramba«

Usodo spodnještajerskega nemštva, ki je pred razpadom monarhije bolj ali manj podpiralo Nemško ljudsko stranko (oziroma Nemškonacionalno združenje), po vojni pa (prikrito) simpatiziralo z nacionalno in antisemitsko Vsenemško ljudsko stranko, je pozorno spremljalo graško vsenemštvo, ki se z izgubo tretjine dežele nikakor ni moglo sprijazniti. Za nemštvo, ki je ostalo v novonastali slovanski državi na jugu, se je posebej ognjevitno zanimal graški list *Grazer Tagblatt*, glasilo štajerskega vsenemštva, stranke, ki je uživala podporo tudi južno od Gradca, še posebej pa ob jezikovni meji.⁷³ Po prevratu je najmočnejša podpora za priključitev Avstrije k Nemčiji prihajala iz nemškonacionalnih vrst, ki iz svojih načrtov niso izključevali nekdanje Spodnje Štajerske. Nasprotno. Njena »vrnitev« k Avstriji se jim je zdela tako rekoč nujna in neobhodna. Toda tudi po »katastrofalni« izgubi »spodnje« dežele septembra 1919 (uradno julija 1920) se njihovi pogledi niso kaj dosti spremenili. Vsenemška štajerska politika (Deželna zveza in Velikonemška ljudska stranka) je v obdobju med obema vojnama vztrajala pri stališču, da bivša Spodnja Štajerska (iz ideoloških, kulturnih pa tudi gospodarskih vzrokov) pripada Avstriji, da ji je bila odvzeta nasilno in protipravno ter da je le vprašanje časa, kdaj se bo to tudi dejansko zgodilo.⁷⁴

73 Prim. Christian Neubacher, »Die Deutschdemokratische Partei in der Steiermark« (Diplomarbeit, Universität Wien, 2011), 70–75. Za Radgono gl. Hermann Kurahs, *Verwehrte Heimat* (Wien: Lit Verlag, 2014), 164.

74 Avstrijska provizorična državna skupščina je konec leta 1918 izhajala iz zadnjih predvojnih državnozbornskih volitev leta 1911 (in vključevala tudi nemške poslance tistih območij, ki pravno formalno še niso bila dodeljena nobeni državi). Najmočnejša nadstrankarska zveza, lojalna podpornica zadnjih avstrijskih cesarskih vlad, Nemško nacionalno združenje (Deutscher Nationalverband), sestavljena iz nemških svobodomiselnih (nacionalnih) in liberalnih strank, je sicer že pred koncem vojne razpadla, toda kljub temu so bili po razpadu monarhije nemški nacionalci najmočnejši politični dejavnik. Kot ostali enakovredni partnerici nove republike sta se deklarirali (sicer najmočnejši posamični stranki) krščanskosocialna in socialdemokratska stranka. Nemške nacionalne stranke so dokončno izgubile primat na prvih povojnih avstrijskih volitvah februarja 1919, ko sta socialdemokratska in krščanskosocialna stranka osvojili največ glasov in se vse do kanclerja Engelberta Dollfussa v prvi polovici 30. let obdržali kot najmočnejši in najvplivnejši avstrijski stranki. Tretje mesto so zasedali nacionalci, razdeljeni v več nacionalnih strank; leta 1923 sta tretje mesto skupaj osvojili Velikonemška ljudska stranka (Grossdeutsche Volkspartei), ki se je leta 1920 oblikovala iz Velikonemškega združenja (Grossdeutsche Vereinigung) oziroma iz predvojne Nemške ljudske stranke, in Deželna zveza (Landbund) z nekaj več kot 10 odstotki volivcev. – *Grossdeutsche Volkspartei* – Wikipedia, pridobljeno 3. 2. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Gro%C3%9Fdeutsche_Volkspartei. *Nationalratswahl in Österreich 1923* – Wikipedia, pridobljeno 3. 2. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Nationalratswahl_in_%C3%96sterreich_1923. Prim. Robert Kriechbaumer, *Die großen Erzählungen der Politik. Politische Kultur und Parteien in Österreich von der Jahrhundertwende bis 1945* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2001).

Podobno se je novembra 1918 oblikoval tudi provizorični štajerski deželni zbor, ki se je prav tajko opiral na poslance, izvoljene na zadnjih predvojnih deželnozbornskih volitvah leta 1909 (in vključeval tudi nekatere spodnještajerske poslance). Poleg krščanskih socialcev in socialdemokratov so bili tretji politični dejavnik nemški nacionalci, začasna zbornica pa je bila izvoljena »iz 20 zastopnikov nemških štajerskih svobodomislecev, 20 štajerskih nemških krščanskih socialcev in iz 20 štajerskih nemških socialdemokratov.« (*Straža*, 8. 11. 1918) Vsaka stranka je torej izvolila iz svoje kvote 20 zastopnikov (večinoma leta 1909 izvoljenih poslancev). (*Arbeiterwille*, 7. 11. 1918)

Volitve maja 1919 so pomenile veliko zmago krščanskih socialcev in drugouvrščenih socialdemokratov, ki so osvojili več kot tri četrtine glasov. Tretji najmočnejši subjekt je bila nemškonacionalna Štajerska kmečka zveza (Steirische Bauernpartei). Na naslednjih volitvah oktobra 1920 sta za že tradicionalno prvimi krščanskimi socialci in drugimi socialdemokrati tretje mesto zasedli Velikonemška ljudska stranka in Štajerska kmečka zveza, nemškonacionalni stranki, ki sta skupaj osvojili slabih 20 odstotkov glasov. – *Landtagswahl in der Steiermark 1919* – Wikipedia, pridobljeno 3. 2. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Landtagswahl_in_der_Steiermark_1919.

Neubacher, »Die Deutschdemokratische Partei,« 115-18.

Graški vsenemški *Tagblatt* je več kot desetletje hrabil nemške »brate« na jugu. Po prihodu Hitlerja na oblast januarja 1933 je časnik spremenil ime v *Süddeutsches Tagblatt*, s čimer je svojo vsenemškost izražal že v naslovu. Marca 1938 je nemški kancler anektiral Avstrijo, ki se temu ni upirala. Avstrijci so večinsko podprli nacionalsocializem, temu pa se je pridružilo tudi (sicer ne celotno) nemštvo iz slovenske Štajerske, ki je s Hitlerjem simpatiziralo že vse od prevzema oblasti. Postajalo je vse bolj samozavestno in nikakor ni naključje, da je bil mariborski Glavni trg 26. aprila 1941 ob Hitlerjevem obisku mesta poln ljudi, ki so pred dobrima dvema desetletjema skrušeno spremljali podpis senžermenske pogodbe, zdaj pa so z značilnim nacističnim pozdravom slavili svojega rešitelja in osvoboditelja.⁷⁵ *Marburger Zeitung* je že sredi aprila, graško uradno glasilo Gau Steiermark *Steirerland* pa konec meseca objavilo pesem nekdanjega mariborskega evangeličanskega pastorja Ludwiga Mahnerta z naslovom Marburg, ki jo je ta napisal po nemški izgubi Maribora: Sie haben uraltes Recht verletzt, / Den Fuss dir auf den Nacken gesetzt, / Du stöhnst unter slawischen Ketten. / Doch getrost, o Marburg, wir lassen / dich nicht, / Es kommt ein Tag, es kommt / ein Gericht, / Da werden wir dich erretten! / Da kehrt du heim ins Vaterhaus / Und Not und Elend und Jammer / ist aus / Und alle Glocken läuten; / Dann braust ein Jubel zum / Himmelsdom / Und die Drau, der liebe, alte Strom, / ist deutsch wie in alten Zeiten!⁷⁶

Mahnertovo pesem so v tistih aprilskih dneh po nemški okupaciji Jugoslavije ponovno uporabili, toda ne v smislu žalovanja za izgubljenim, pač pa kot napoved novih, spet nemških časov, kot pesem torej, ki je napovedovala ponovno osvojitvev nemške domovine, kar se je tudi zgodilo. Potem ko je nemška vojska 8. aprila vkorakala v Maribor, je *Marburger Zeitung* že naslednji dan zapisal, da mariborsko prebivalstvo pozdravlja nemški Wehrmacht kot poroka nove, srečne prihodnosti in Hitlerja, ki je razbil spono versajskega miru in ustvaril novo Evropo kakor tudi velikonemško državo.⁷⁷

Podoben scenarij je retorika *Tagblatta* napovedovala že vse od podpisa senžermenske pogodbe septembra 1919, ko je nekdanja Spodnja Štajerska postala del Kraljevine SHS. Toda še prej je potekala srdita borba za deželo, za katero (oziroma za njen severni del) se več mesecev ni vedelo, komu bo pripadla.

Potem ko je propad habsburške monarhije avstrijske Nemce postavil na realna tla, je 6. novembra svoje delo začel provizorični štajerski deželni zbor. Ustanovne seje so se udeležili tudi nekateri spodnještajerski nemški poslanci (predvsem je bil dejaven mariborski poslanec Heinrich Wastian), ki so še zmeraj zastopali (začasno) izgubljeno deželo. Na seji seveda »ni bilo prav nobenega zastopnika Slovencev, ker nočejo z Gradcem nič več imeti opraviti, marveč se smatrajo samo za državljane Jugoslavije«. ⁷⁸

Graški *Tagblatt*, ki je od razpada naprej »objokoval« izgubo Spodnje Štajerske, je ob nastanku Kraljevine SHS menil, da se mora tudi Avstrija organizirati in zahtevati

75 Več gl. Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966).

76 *Steirerland*, 30. 4. 1941. Boštjan Zajšek, »Nemški« luterani in 'slovenski' katoličani,« *Stati inu obstati*, št. 23/24 (2018): 155, 156.

77 *Marburger Zeitung*, 9. 4. 1941.

78 *Straža*, 8. 11. 1918.

meje, na drugi strani pa manjšinam priznati vse pravice, ki jim pripadajo. Seveda se je dobro zavedal več kot 70.000 tistih, ki so se leta 1910 deklarirali za Nemce, v novih razmerah pa ostali zunaj meja republike Nemške Avstrije. Ker je bila Spodnja Štajerska še do nedavnega integralni del Štajerske, je ugotavljal, da je treba ponovno vzpostaviti gospodarske povezave in ohraniti trg (tudi meja še ni bila določena), z »začasno« izgubo (spodnje) dežele pa se nikakor ni mogel sprijazniti. Pometanje z Nemci, nasilno prevzemanje stare nemške posesti, zapiranje nemških šol, preganjanje učencev, zamenjave uradništva, vdiranje v stanovanja, legitimiranje prebivalstva, odstranjevanje nemških napisov, cenzura nemškega časopisja, vse to so bile teme, s katerimi je seznanjal svoje naročnike in naključne kupce lista. Zapisal je, da so Slovenci barbari, ki so se v teh krajih pred stoletji znašli kot hlapci Avarov in požgali napredno rimsko civilizacijo, medtem ko so Germani med svojo selitvijo na jug večino rimskih dobrin ohranili, nikakor pa ne uničili. In ta mentaliteta, tako časniki, je vidna tudi danes, ko vsi na Spodnjem Štajerskem udrihajo čez nemštvo, ki se je naenkrat znašlo popolnoma brez zaščite. Preroško je sklenil, da temu ne bo zmeraj tako in da bodo Nemci čez deset ali dvajset let močnejši in ponovno združeni.⁷⁹

V Gradcu so podrobno spremljali dogajanje v bivši domovini. Uradništvo, ki je čez noč ostalo na cesti, učenci, ki so se bili prisiljeni učiti v slovenščini, vse to je *Tagblatt* spremljal z gnevom in menil, da je treba na (jugoslovanske) ukrepe odgovoriti s primernimi protiukrepi, torej Slovence nemudoma odstraniti iz nemških visokih šol. Še bolj v nos je graškemu časniku šlo dejstvo, da je »izdajalec« Maister s svojimi borci zasedel Šentilj, Radgono, Cmurek, da so izgubljeni Spodnji Dravograd, Pliberk, Völkermarkt, Borovlje. Na Spodnjem Štajerskem je »pogrešal« Dravo in njen gospodarski potencial, falsko elektrarno, Maribor kot industrijsko mesto, potem staro »nemško« Dravsko dolino do Dravograda, južno železnico in neposredno povezavo do morja. Sklenil je, da bo med novonastalima državama pač meja in da bo Avstrija v primežu Čehoslovakov in južnih Slovanov gospodarsko nazadovala.⁸⁰

»Izčistiti«⁸¹

Medtem je slovensko časopisje zahtevalo popolno izčiščenje vsega nemškega. Sporočila, da je nemštvu »odklenalo« in da je napočil dokončen čas maščevanja, so bila vseprisotna.⁸² Novice, verodostojne ali ne, so širile sovraštvo do nemškega elementa. Kljub temu proces slovenizacije ni povsod potekal povsem gladko. Tako je neznani celjski dopisnik pisal, da ne more »mirno odobravati, da imajo na pr. v Celju še nekateri narodni obrtniki nemške napise. Tako sem videl te dni v kolodvorski ulici 'Josef H., Confektionsgeschäft' in še par takih. / ... / Tudi razni napisi 'nach Graz' itd.

79 *Grazer Tagblatt*, 4. 12. 1918, 2.

80 *Grazer Tagblatt*, 6. 12. 1918, 2.

81 *Nova doba*, 4., 18. 1. 1919.

82 Prim. Dragan Matić, »Konec prve svetovne vojne – dokončni zaton nemštva na Slovenskem,« v: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana: Slovenska matica, 2019), 231–49.

bi že utegnili izginiti.«⁸³ Ne glede na to so se odstavitve kadra nadaljevale. Oditi so morali številni nadzorniki in učitelji, uradništvo, številne nemške šole so bile ukinjene ali preoblikovane. Sovražna nastrojenost do nemštva je bila na vrhuncu, nepriljubljeni posamezniki, kot denimo »bivši predstojnik ptujске sodnije Doležel,« ki da prihaja »vsako soboto v Ptuj, si tam nabaše svoj nahrbtnik in v nedeljo zvečer ga lahko vidiš, kako se odpelje s polnim nahrbtnikom zopet iz Ptujja proti Gradcu«, so polnili strani časopisja. Podobno je počel tudi bivši župan Ornig, ki da »pošilja v Ptuj svoje zau-pnike, ki mu naj donašajo od tukaj mast.«⁸⁴ Novi upravnik celjske bolnišnice Ivan Prekoršek⁸⁵ je menil, da smo sicer »odrešeni povečini vsaj proslulih apostolov slovenskega janičarstva«, da pa še zmeraj »srečavaš tipične predstavitelje starega nemškega nasilja, ki gledajo na izgubljeno svoje delo, pa vidi se, da se jim ne mudi vstran od nas. Uradništva je dosti odšlo, posamezni poverjeniki narodne vlade so delali hitro in temeljito, / ... / ostali pa so obrtniki in trgovci, advokati, zdravniki in politiki. Nemško šolstvo, srednje, meščansko in ljudsko imamo še v Celju, Ptujju in Mariboru, in menda tudi v Radgoni, Cmureku in Marbeku.«⁸⁶

Spodnještajersko nemštvo je bilo prestrašeno, tisti, ki so ostali, so občutili »etos maščevalnosti«,⁸⁷ ki je bil v prvih mesecih prevratne dobe vseprisoten. Nemci so se hočeš nočeš morali pokoriti novim oblastem, kljub temu da slovensko-avstrijska meja še zdaleč ni bila določena. Maribor, ki je kot zadnji izmed mest »trdnjavskega trikotnika«⁸⁸ dobil slovensko občinsko upravo, je bil vse do septembra 1919 predmet spora nemške in slovenske strani. Nemci so svoje sile skoncentrirali na Maribor in okolico z namenom, da bi pripadla Nemški Avstriji. Najočitnejše se je propaganda pokazala sredi januarja, ko so v mestu načrtno agitirali in želeli ameriški študijski komisiji in vodji komisije za določitev meje Shermanu Milesu Maribor predstaviti kot nemško mesto.⁸⁹ »Agitirajo in hujskajo na vse pretege. / ... / Včeraj in danes zbirajo izjave Mariborčanov in okoličanov za Nemško Avstrijo. / ... / S temi glasovnicami krošnjarijo po mestu in okolici posebno živahno protestanti, nemški železniški uradniki in trgovci ter razne ženske in dijaki. Na čelu cele propagande stojita dr. Orosel in dr. Mravlagg in najbrž tudi pastor Mahnert. S polnim parom delajo v tem smislu posebno odpuščeni nemški uradniki, ki so po milosti naše vlade in naših ljudi še vedno v Mariboru.«⁹⁰ Uradni prevajalec Fran Rapoc je po ogledu jezikovne meje poročal, da je Miles hotel malo pobarati prebivalce na meji o narodnosti, a so mu dejali, da to ni ravno najboljša ideja, saj da tako ne bo dobil prave slike. Nemška stran se je seveda trudila prikazati območje kot popolnoma nemško. Cmureški župan je Milesu »predložil karto, iz

83 *Nova doba*, 18. 1. 1919.

84 *Ibid.*

85 *Prekoršek, Ivan (1883–1968) – Slovenska biografija*, pridobljeno 11. 11. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi458247/>.

86 *Nova doba*, 25. 1. 1919. Prim. Janez Cvirn, »Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske,« v: *Odsevi preteklosti 3: Iz zgodovine Celja 1918–1941* (Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2001), 191–216.

87 Studen, »O ferdamanih babah,« 26.

88 Rahten, *Po razpadu*, 61–90.

89 *Ibid.*, 159–92.

90 *Straža*, 24. 1. 1919.

katere je razvidno, da se nahaja v hribih na jugu cmureškega okraja neznatno število slovenskih občin, da je prebivalstvo na robu hribov mešano in da je cela ravan, tudi južno od Mure, nemška in od nekdanj nemška bila. V Radgoni predložil in izročil mu je dr. Kamniker jako natanko, po razmerju narodnostij v različnih barvah pobarvano karto, iz katere je razvidno, da je jedina občina Plippitzberg slovenska, da ima nekoliko drugih občin mešano prebivalstvo, medtem ko je pretežna večina občin nemška in od nekdanj nemška bila. V tej karti vrisan je tudi nemški most Špilje–Maribor. G. Miles, kateri je te dve karti seboj vzel, vprašal je g. gen. Majstra, če odgovarjata resnici, kar je le-ta seveda zanikal.«⁹¹

Čez teden dni (27. januarja) je nato v Mariboru prišlo do demonstracij, na katerih je sodelovalo celotno spodnještajersko nemštvo, zaključile pa so se s streli vojske na demonstrante pred mestno hišo.⁹² Mariborski »Bluttag« je nemško časopisje ostro obsodilo. *Grazer Tagblatt* je dogajanje slikal iz (razumljivo) povsem nemške perspektive. Pisec je obtoževal slovensko stran, kaj je storila Nemcem, da po deželi vlada grozno vzdušje, da so Nemci prepuščeni nasilju, in se spraševal, kaj jih šele čaka, če se bo tako nadaljevalo. Miroljubni nemški protestniki naj bi hoteli le pozdraviti Milesovo komisijo, potem pa je jugoslovanska vojska dvakrat sprožila, prav tako pa tudi duhovščina z balkona. Vse to naj bi potrjevalo dejstvo, da je slovenska stran vse to vnaprej načrtovala.⁹³

Na drugi strani je slovenska stran, ki je ameriško komisijo, prinašalko »miru in svobode«, ob njenem prihodu pozdravila »v slovenskem Mariboru«, dogodke videla seveda drugače. »Večdnevne hujskarije vsenemških matadorjev po Mariboru in magdalenskem predmestju so rodile krvav sad. Pondeljek predpoldne se je / ... / valila nemška tolpa po mariborskih ulicah. Hoteli so porabiti priliko, ko biva ameriško odposlanstvo v Mariboru, da na znani kričavi način dokažejo nemški značaj Maribora. / ... / Nemci so napadli vojaštvo in stražnike že na Grajskem trgu. Tam so padli prvi streli. Tako tudi v Gosposki ulici. Vojaštvo je seveda odgovorilo. / ... / Za svoje krvave žrtve se naj zahvalijo svojim hujskačem, zlasti svojim voditeljem Schmidererju, Pfrimerju, Oroslu, pl. Kramerju, Jahnu in Suppanzu.«⁹⁴ Učiteljice so »bodisi naravnost ali po ovinkih peljale iz šole z nemškimi trakovi okrašene učenke v vrstah (<in Reih und Glied>) k demonstraciji. / ... / Med izgrezniki se je opazilo tudi skoro vse odpuščeno nemško in nemškutarsko uradništvo, n. pr. s sodnije svetnik dr. Herman Lorber, vodja zemljiške knjige Frangesch, oficijant Matschegg, ki je posebno glasno povdarjal, da se mora rešiti nemštvo Maribora.«⁹⁵

91 SI_PAM/X0096/00506 Digitalizat poročila doktorja Rapoca Narodnemu svetu za Štajersko o obisku podpolkovnika Milesa ob nemško-slovenski meji, kjer je bil navzoč kot prevajalec (s. d. (brez datuma)). Prim. Andrej Rahten, »Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919,« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019): 781–814.

92 Rahten, *Po razpadu*, 178–80. Jenuš, »Maribor med prevratom,« 123–28, *Zajšek, Jugoslavija prihaja*, 43–49.

93 *Grazer Tagblatt*, 29. 1. 1919, 1.

94 *Straža*, 27. 1. 1919.

95 *Straža*, 10. 2. 1919.

Medtem ko je avstrijska vlada proti temu vložila protest in razmišljala o vojaškem posredovanju,⁹⁶ je slovenska stran nemške navedbe zanikala, češ da se v protestu govori o mariborski ponedeljkovi demonstraciji »kot o prijazni, mili manifestaciji za svobodo in pravico«, ki to ni bila. »Huronsko kričanje in tulenje po mariborskih ulicah, zmerjanje in napadanje mirnih Slovencev, pretepanje tistih, ki niso nosili vsenemških znakov, napadanje vojakov, razbijanje šip, naval na magistrat, napad na policijskega komisarja, napad na vojaštvo pred magistratom« – vse to je kazalo popolnoma drugačno sliko.⁹⁷ Graški vsenemški list je seveda nadaljeval v istem tonu. Ogorčeno je zapisal, da je dogodek črn madež na mariborski in nemško-štajerski zgodovini. Spodnja Štajerska, ki je bila (in še zmeraj je) starodavna nemška posest, je ves spodnještajerski slovanski gnev po prevratu zlila na mariborsko nemštvo. Slovenska inteligenca, tako časniki, pa je tako ali tako že več desetletij hujskala proti Nemcem. Prebivalstvo, ki je živelo v miru, je zdaj na svojih bregovih (slovenski kaplan v Marenbergu naj bi na vrata cerkve nalepil list, češ da je psom in Nemcem vstop prepovedan). Pregarjanje uradnikov, slovenizacija, grožnje z veleizdajstvom za tiste, ki so se opredelili za Avstrijo, vse to da je postalo del spodnještajerskega vsakdana, v mestu, ki je bilo po 700 letih nemške uprave nasilno razpuščeno, pa je po ulicah tekla nemška kri.⁹⁸ Državnozborski poslanec Richard Marckhl je menil, da je prevladalo nasilje, brezpravje, da je pravzaprav Ljubljana nastrojena proti Nemcem, medtem ko je Maister zgolj izvrševalec na terenu. Po njegovem mnenju je slovenska stran načrtno želela preprečiti nemški stik z ameriško komisijo. Nemštvo, tako Marckhl, da je pod pritiskom, za preprečitev nadaljnega prelivanja krvi pa da bi morala antanta vzeti pod nadzor vsa sporna štajerska ozemlja.⁹⁹ Proti krvavim dogodkom je bilo naperjeno tudi zborovanje na graškem Trgu svobode čez nekaj dni. Stališče protestnikov, med njimi so bili številni iz Spodnje Štajerske, so podprli tudi deželni glavar Wilhelm Kaan, graški župan Adolf Fizia in deželnozborski poslanec Hans Suppanz. Najostreje so obsodili jugoslovansko brutalnost, hkrati pa so se zavezali, da nobeno nasilje ne more Maribora odtrgati nemštvu, saj da je mesto nemško in bo takšno tudi ostalo. Heinrich Wastian je v povišanih tonih orisal trpljenje v mestu, od Gradca oddaljenem zgolj dobro uro vožnje s hitrim vlakom. Pisec je menil, da bo dogodek nedvomno izzval nemir v nemških vrstah, da so Slovenci, ki sploh niso izšli iz vojne kot zmagovalci, pač pa so z nemštvom delili usodo stare Avstrije, zasedli nemška območja, in zahteval, da se upošteva načelo samoodločbe vsaj za severne predele Spodnje Štajerske, ki da so tako in tako od nekdaj nemški.¹⁰⁰

Kakorkoli, po »krvavi nedelji« se je odnos do Nemcev zaostрил. Drug za drugim so padali nemški občinski sveti, sledil je še močnejši val odpuščanj uradništva in učiteljstva. Moč novih oblasti so izkusili profesorji na gimnazijah,¹⁰¹ uslužbenci v vrstah

96 Prim. Judson, *Habsburška monarhija*, 481.

97 *Straža*, 31. 1. 1919. Prim. Maks Pohar, »27. januar 1919 v Mariboru,« v: *Boj za Maribor 1918–1919*, ur. Janez J. Švajncer (Maribor: Založba Obzorja, 1988), 339–41. Anton Britovšek, »Maistrov borec pripoveduje o 27. januarju 1919,« v: *Boj za Maribor 1918–1919*, ur. Janez J. Švajncer (Maribor: Založba Obzorja, 1988), 342, 343.

98 *Grazer Tagblatt*, 31. 1. 1919, 2.

99 *Ibid.*, 6.

100 *Grazer Tagblatt*, 3. 2. 1919, 2. Prim. Zajšek, »Raje pa hočemo,« 459–61.

101 *Straža*, 10. 2. 1919.

policije in mestnih redarstev.¹⁰² V »ogroženih« krajih je slovenska stran prirejala številna zborovanja (v Dravogradu se je denimo »zbralo čez 2000 ljudi, ulice so bile okrašene, iz hiš pa so plapolale trobojnice«),¹⁰³ nemštvo pa prikazovala v najslabši mogoči luči (denimo »Ferdinand Jagritsch, zagrizeni nemškutar in trgovec v Selnici ob Dravi je dal po svojem trgovskem uslužbencu na vse kriplje pobirati podpise za Nemško Avstrijo in je sploh znan kot ljut sovražnik vsega kar je slovensko. Njegova hčerka je sama trdila, da se ji jezik <skeglja>, če mora slovensko govoriti.«).

Potem ko je vojaška akcija nadporočnika Hansa Mikla in zdravnika Wilibalda Brodmanna (v Stradnu sta ustanovila Bauerkommando, s katero sta nameravala zasesti Radgono z okolico)¹⁰⁴ v začetku februarja v spodnji Murski dolini spodletela, je bila po koncu bojev in po podpisu pogodbe med avstrijsko Štajersko in Kraljevino SHS februarja 1919 začasna meja določena na doseženi demarkacijski črti.¹⁰⁵ Ne glede na to pa usoda severnega dela Spodnje Štajerske še vedno ni bila dokončno definirana. *Straža* je navajala, da segajo avstrijske simpatije »še dalje preko Maribora do Ptuja, Sv. Lenarta, Gornje Radgone, do vrha Pohorja itd.«¹⁰⁶ Obe strani sta napenjali vse sile, da bi dobili čim večji kos spornega ozemlja. »Včeraj se je vršilo v Cmureku vsenemško slavje povodom odhoda naših vojakov iz trga. Vse hiše so bile okinčane s pruskimi zastavami. / ... / Velikaši: dr. Schormann, Pösch, Prisching, Fürst i. dr. so dali za ljudstvo na razpolago več sodov vina. Vse je vpilo in tulilo 'Die Wacht am Rhein', 'Heil dir im Siegeskranz', Deutschland, Deutschland über alles'. Na več krajih so vstali govorniki in so hujskali ljudstvo proti Jugoslaviji.«¹⁰⁷

Na drugi strani je slovenska stran kar najostreje obračunavala z vidnejšimi nemški posamezniki. Otta Ambroschitscha, bivšega načelnika spodnještajerskega Volksrata, je obtoževala, da so on in njegova »ekipa« v prejšnji državi »kot volkovi in hijene« (še posebej med vojno) zasledovali Slovence.¹⁰⁸ »Z železno roko bi se moralo pomesti vse te smeti iz naše s krvjo in trpljenjem prepojene domovine.«¹⁰⁹ »Vahtarca« je medtem komentirala, da so Nemci popolnoma brezpravni, da jih nihče ne štiti in da si morajo med seboj pač pomagati. Dogaja se namreč čistka domačega, avtohtonega nemštva, Spodnja Štajerska pa da se (denimo z zaprtjem celjske gimnazije, s čimer je izgubila častljivo kulturno-izobraževalno ustanovo) nasploh popolnoma balkanizira.¹¹⁰

V Gradcu pa so imeli medtem svoje načrte. Deželni glavar Kaan se je skupaj z ostalimi poslanci v luči mariborskih dogodkov opredelil za samoodločbo Nemcev na

102 *Straža*, 17. 2. 1919.

103 *Straža*, 10. 2. 1919.

104 O bojih za Radgono in okolico prim. Erwin Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919* (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983). Prim. Hermann Kurahs, »Radkersburg und der Kampf um die Südgrenze 1918–1919«, v: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920* (Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018), 28–87. David Kurzweil, »Die steirischen Bauernwehren 1918–1938« (Masterarbeit, Graz: Karl-Franzens Universität, 2020), 10–42. Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 71–75.

105 Rahten, *Po razpadu*, 197–205. *Straža*, 14. 2. 1919; 17. 2. 1919.

106 *Straža*, 3. 2. 1919.

107 *Straža*, 21. 2. 1919.

108 *Nova doba*, 15. 2. 1919.

109 *Naša doba*, 22. 2. 1919.

110 *Deutsche Wacht*, 8. 3. 1919.

»zasedenih« območjih, kamor je (iz nemškega zornega kota) spadala tudi Spodnja Štajerska (oziroma vsaj njen severni del),¹¹¹ *Grazer Tagblatt* pa je podrobno definiral minimalne zahteve vseh treh najmočnejših štajerskih političnih taborov glede razmejčitve na jugu: Drava, zavarovana s Pohorjem z mestoma Maribor in Ptuj. Hkrati je zahteval, da se takoj izpraznijo nezakonito pridobljena ozemlja ob Dravi, plebiscit v vseh mejnih območjih, za nemško manjšino južno od meje, torej v Kraljevini SHS, pa široko avtonomijo. To je utemeljeval z več vidiki: da dežela med Dravo in Muro nikakor ni slovenska, temveč mešana, Maribor pa je tako in tako nemški v vseh pogledih; celotna Spodnja Štajerska da je prastara nemška posest; Pohorje da je edina naravna, geografska ločnica med Srednjo Evropo in Balkanom; prebivalstvo mest in trgov da se je opredelilo za priključitev k Avstriji; Avstrija da nujno potrebuje koroško železnico ob Dravi, Dravska dolina da je življenjskega pomena za preskrbo z živili za Gradec in višje ležeče predele ter da hočejo tudi Slovenci iz Dravske doline priključitev k Nemški Avstriji. Na drugi strani je vse slovenske zahteve gladko zavrnil in označil kot brezpredmetne: da nikakor ne drži, da na Spodnjem Štajerskem obstaja ostra jezikovna slovensko-nemška ločnica, da Spodnja Štajerska nikakor ni slovanska posest, da je vsaka meja, ki bi potekala severneje od predlagane, nenaravna in da je slovensko kmečko prebivalstvo, ki je tako in tako nezadovoljno z novo oblastjo, od nekdanj živelo v mirnem sožitju z Nemci in zmeraj gravitiralo proti Gradcu.¹¹²

Kljub temu da je nemška propaganda marca po Mariboru širila vesti o vnovični (nemški) zasedbi mesta, je nova oblast nadaljevala deavstrizacijo in slovenizacijo Spodnje Štajerske. Premoženje nemških nacionalnih društev Schulverein in Südmark »je pod državnim nadzorom«, je pisala *Straža*. »Stara 'nepriustranska' avstrijska vlada je pripustila, da je širila vsenemško povodenj preko Špilja, Št. Ilja, Pesnice in Maribora vedno dalje proti jugu.«¹¹³ Padale so donedavne nemške »trdnjave«. »Dan za dnem vidimo po celjskih ulicah vozove, polne pohištva, odhajati proti kolodvoru. / ... / In kmalu bo tu le še okostje nemškega moloha, kak Ambroschitsch, Jabornegg, Stiger itd., žalostni spomini na minolo slavo celjske nemške trdnjave.«¹¹⁴ A ne glede na to je časopisje med prebivalstvom širilo strah pred Nemci, ki je bil še kako živ. »Pazimo, ali se bo nemški sosed zopet začel pripravljati na novo podjarmljenje sveta ali vsaj manjših, politično in gospodarsko slabejših sosedov.«¹¹⁵

Spomladi se je odpuščanje nemških učiteljev in uradnikov okrepilo. Odpustili so notarje Baumgartnerja v Rogatcu, Stöcklingerja v Radljah, Wiesthalerja v Mariboru, Mravлага v Laškem, Swobodo v Konjicah, Winklerja v Slovenj Gradcu,¹¹⁶ sodnike Karla Lobingerja in Wiktorja Pavliceka v Rogatcu, Johanna Pajka v Ljutomeru itd.¹¹⁷ Tej »ofenzivi« je sledil razpust nemških šol na »spornem« območju: zasebne nemške

111 *Grazer Tagblatt*, 12. 3. 1919, 1.

112 *Grazer Tagblatt*, 16. 3. 1919.

113 *Straža*, 24. 3. 1919.

114 *Nova doba*, 6. 3. 1919.

115 *Nova doba*, 1. 3. 1919.

116 *Deutsche Wacht*, 5. 4. 1919.

117 *Deutsche Wacht*, 26. 4. 1919.

ljudske šole v Ceršaku, nemške trirazrednice v Št. Ilju v Slovenskih goricah, nemške petrazrednice v Krčevini-Leitersbergu, nemške dvorazrednice v Pekrah, nemške deške in nemške dekliške štirirazrednice na Pobrežju, nemške petrazrednice v Radvanju, nemške dvorazrednice v Razvanju, nemške trirazrednice v Sladkem vrhu, obeh nemških petrazrednic v Studencih, nemške trirazrednice v Teznu, poslovenile so se tudi številne dvojezične ljudske šole (Gornja Kungota, Svečina, Sv. Jurij ob Pesnici, Hoče, Kamnica, Selnica ob Dravi, Ribnica, Brezno).¹¹⁸ Avstrijska stran je na drugi strani vse bolj poudarjala, da je jezikovna meja mešana in da ima nemško večino, mejo med državama pa postavljala na Karavanke, čez Pohorje in vse do Donačke gore.¹¹⁹ Na shodu v Breznu ob Dravi je slovenska stran proti takšnim stališčem ostro protestirala. »Prišli so Remšničani ter Slovenci in Slovenke z visokega Radla, Kaple, Lučan, Sv. Duha in Sv. Ožbolta, Ribnice, Sv. Primoža, Mute, Marbeka in Vuhreda. / ... / Od zadnjega shoda, ki se je vršil leta 1914, / ... / je na nemčurskem shodu ritmojster baron Egger imenoval Slovence 'Gesindel', ki se mora zatrei, danes pa zborujemo na tem mestu svobodni Jugoslovani.«¹²⁰

Medtem je slovenska stran v začetku aprila krenila v izdelavo podrobnih seznamov komisij za morebitni plebiscit. Vlada sicer »temu predlogu ni pritrnila, ker smatra plebiscit za slovenski Štajer za sedaj nepotreben. Za vse slučaje pa moramo biti pripravljeni, ker bi se moralo izvršiti glasovanje, če se izvrši, v enem dnevu.« Narodni svet je tako apeliral na župnijske urade, naj sestavijo komisije in v njih pritegnejo zanesljive uradnike in učitelje, župane, gerente in posestnike, se pravi tiste, ki so »v narodnem oziru absolutno zanesljivi in znajo molčati.«¹²¹

Sredi aprila je v Gornji Radgoni pričel izhajati časnik *Murska straža*, ki je zagovarjal pripadnost Radgone in spornega murskega območja (t. i. nevtralne cone) k Jugoslaviji.¹²² Medtem je graški vsenemški list z gnusom poročal o nasilju nad nemškimi podjetniki in njihovim premoženjem (npr. o na Ptujju oropani gostilni Osterberger, kavarni Schauer, trgovini Hönig, drogeriji Haid, urarstvu in draguljarni Ackermann, trgovini Schramke, tiskarni in papirnici Blanke, manufakturi Fauland itd.).¹²³ V Gradcu so za spodnještajerske rojake, ki jih stiska slovanski jarem, organizirali razne prireditve, predavanja, razstave itd.¹²⁴ Posebej po majskem koroškem slovenskem polomu¹²⁵ je časnik vse bolj naglašal, da je treba Spodnjo Štajersko dobiti nazaj, saj da so mesta nemška, Slovenci pa da so jih zgolj okupirali oziroma da skušajo pregnati večinsko

118 *Straža*, 4. 4. 1919.

119 *Grazer Tagblatt*, 30. 3. 1919, 5.

120 *Straža*, 31. 3. 1919.

121 SI_PAM/X0096/00556 Digitalizat strogo zaupnega navodila o ukrepah, če bi tudi na Spodnji Štajerski sprejeli odločitev za plebiscit: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (s. d. (brez datuma)).

122 Več gl. Tone Zorn, »'Murska straža' o slovenski severni meji in o Prekmurju v letih 1919/1922,« *Zgodovinski časopis* 34, št. 4 (1980): 413–30. Za Radgono gl. Ivan Rihtarič, »Časopis Murska straža in dogodki v Radgoni od aprila do septembra 1919,« v: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920* (Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018), 304–23.

123 *Grazer Tagblatt*, 15. 5. 1919, 2.

124 *Grazer Tagblatt*, 28. 5. 1919, 3.

125 Prim. Rahten, *Po razpadu*, 244–63.

nemštvo.¹²⁶ Profesor Hans Pirchegger, ki je po prelomu stoletja nekaj let učil na ptujski gimnaziji, je za Maribor trdil, da ima od nekdanj nemški karakter, ki se je ohranil vse do razpada monarhije in še čez, da je torej stara nemška posest od najzgodnejših časov nemške naselitve in da imajo Slovenci do Maribora toliko pravic kot Francozi do Strassburga.¹²⁷ Dravska dolina je bila po njegovem mnenju (kljub temu, da je bila nacionalno mešana) nemška in del Nemške Avstrije, saj da je vseskozi gravitirala proti severu, da se tudi slovenski kmetje upirajo priključitvi k Ljubljani oziroma k Beogradu, in da bi morala biti meja na Karavankah, dalje pa v najboljšem primeru po vitanjski razvodnici, v slabši izvedbi pa čez Pohorje, Polskavo, reko Pesnico, vključno s Ptujem vse do Radgone.¹²⁸

Z okrepitevijo bojov za severno mejo na Koroškem¹²⁹ se je pritisk na nemško prebivalstvo na Spodnjem Štajerskem stopnjeval. Z več novimi udarci so se morali soočiti celjski Nemci. Maja 1919 se je bil *Deutsche Wacht* prisiljen preimenovati v *Cillier Zeitung*.¹³⁰ Še večji šok je »nemško« Celje doživelo nekaj dni kasneje, ko je tragično (v ljubljanski prisilni delavnici)¹³¹ preminil Otto Ambroschitsch, takoj za tem pa se je odselil zadnji nemški župan Jabornegg. Prvemu je nemški list napisal obsežen nekrolog, v katerem je izčrpno poročal o njegovih zaslugah, s težkim srcem pa se je poslovil tudi od bivšega župana, za katerega je podobno pisal z izbranimi besedami.¹³²

Medtem se slovenska stran z nemškimi idejami glede meje nikakor ni strinjala, ampak je vztrajala pri meji severno od Lučan in Ernovža, po slabši različici pa severno od Sv. Ilja.¹³³ Sredi junija so se »pri slovenskem kmetu na Beliču zbrali zaupniki iz občin Špilje, Račane in Klanjec ter so sklenili protestirati, da se te po večini slovenske občine priklonijo Nemški Avstriji. / ... / V Špilju je še sedaj 65, v Račah 70 in v Klanjcu 75 % slovenskega prebivalstva. Tudi gospodarsko smo mi navezani na Jugoslavijo in na slovenske sosede. Skoro vsak posestnik ima vinograd ali druga posestva v Slov. goricah. Drugi pa si hodijo kupovat živila, posebno živino, v mariborsko okolico. Naši kraji preko Lučan in do Ernovža gravitirajo proti jugu, t. j. v Maribor. Če ostanemo res pod Nemško Avstrijo, pomeni to za nas narodno in gospodarsko uničenje.«¹³⁴

Pozna pomlad in poletje 1919 sta bila pestra in napeta. Na mirovni konferenci sta se obe strani trudili prepričati antantne sile in dokazati svoje argumente. A na »terenu« slovenizacija ni povsod potekala povsem brez težav.¹³⁵ V Sv. Trojici v Slovenskih goricah so se denimo šele julija lahko pohvalili s čisto slovensko podobo trga. »Nemški napisi na občinskih deskah, kažipotih, trgovinah in gostilnah so popolnoma zginili. Najprej so jih le zalepili s tankim papirjem. / ... / Na ukaz narodnega sveta so nemčurji morali

126 *Grazer Tagblatt*, 10. 5. 1919, 2; 31. 5. 1919, 1.

127 *Grazer Tagblatt*, 20. 4. 1919, 9, 10.

128 *Grazer Tagblatt*, 10. 4. 1919, 8.

129 Prim. Zajšek, *Jugoslavija prihaja*, 65–71.

130 *Deutsche Wacht*, 10. 5. 1919.

131 Rahten, *Po razpadu*, 211.

132 *Cillier Zeitung*, 24. 5. 1919.

133 *Straža*, 6. 6. 1919.

134 *Straža*, 13. 6. 1919.

135 Za Konjice prim. Studen, »O ferdamanih babah«, 33, 34.

odstraniti papir in odstranili so nepotrebne nemške napise. <¹³⁶ Vse oči pa so bile uprte k podpisu mirovne pogodbe med državama. Seveda je v Gradcu vrelo; vsenemški list je pisal, da Avstrija ne more sprejeti mirovne pogodbe, saj da Kraljevina SHS sega po ozemljih, ki so že od karolinške dobe nemška, po mestih, ki so od nastanka poseljena z nemškimi meščani in delavci. Jezikovna meja tako nikakor ne more biti tudi nacionalna meja, saj bodo na ta način izgubljena nemška mesta in trgi. Več 10.000 Nemcev da bo tako pahnenih pod jugoslovansko oblast. Časnik je problematiziral izgubo železniške proge Lienz–Maribor, rodovitnih spodnještajerskih področij, vodnih virov v Dravski dolini, rešitev pa videl v plebiscitu.¹³⁷ Graško vsenemštvo je bilo prepričano, da bo sprejeti mir povzročil gorje tisočev Nemcev pod Jugoslavijo, da bodo vsi v gospodarsko odvisnem položaju, da nemških šol ne bo in da bo nova oblast Nemcem prepovedala uporabo materinščine, kar bo vodilo k slavizaciji nemštva. Deželo med Muro in Dravo je videlo kot izredno pomembno za ostalo Štajersko v vseh pogledih. Nemško prebivalstvo da je bilo zmeraj »doma« na Spodnjem Štajerskem, nemštvo da ima pravico do dežele, o njihovi navzočnosti pa da priča na tisoče grobov in številne cerkve ipd.¹³⁸

Grazer Tagblatt je pred podpisom objavljajl številne prispevke, ki so prikazovali Spodnjo Štajersko v popolnoma nemški luči. Še več. Mesta in trge, ki so (začasno) pripadli Jugoslaviji, je označeval kot nasilno jugoslovansko zavzetje, kot rop in kot plenilski vdor na nemško ozemlje. Maribor, Celje, Ptuj, Rogatec, Radgona, povsod naj bi že bila vidna slovanska »roka«. Če danes pride Nemec naključno v Maribor (ali ostala »nemška« mesta ali trge), tako časnik, ne bo mogel verjeti svojim očem. Nemških naselbin, kjer sicer vse spominja na nemštvo, ni več mogoče prepoznati. Nemštvo je bilo večinoma pregnano, nemški napisi odstranjeni, Nemcev sploh ni več na spregled (v lokale ne hodijo, njihova društva so razpuščena, šole slovenizirane, nemščina izkoreninjena).¹³⁹ Poleg slavospevov nemški »spodnji« deželi so se na straneh lista znašli tudi nekateri (pregnani) vidni nemški pripadniki *Abwehrkampf*¹⁴⁰ in njihov doprinos povsod tam, kjer sta (tako časnik) prevladovala nemški jezik in kultura.

Avstrijska stran se je tako na vse pretege trudila dokazati pravilnost svojih terjatev (zahtevala je plebiscit v Mariboru in na obeh bregovih Dravske doline, v Murski dolini – v Apaški kotlini in Radgonskem kotu – ter v Slovenskih goricah).¹⁴¹ Proti »razkosanju« nemštva oziroma proti nasilnemu miru se je, kot je navajal časnik, opredelilo več kot 200 občin ob jezikovni meji, češ da bo gospodarska škoda ogromna, da bo tisoče nemških rojakov ostalo pod slovensko oblastjo, tako Radgona, Apaški kot, Ptuj, Maribor in vse do Šentilja.¹⁴² Na drugi strani je slovenska (jugoslovanska) stran

136 *Straža*, 7. 7. 1919.

137 *Grazer Tagblatt*, 8. 6. 1919, 19, 20.

138 *Grazer Tagblatt*, 13. 6. 1919, 12.

139 *Grazer Tagblatt*, 10. 7. 1919, 1.

140 Npr. *Grazer Tagblatt*, 15. 8. 1919, 1, 2.

141 Več o neuspelem plebiscitu gl. Rahten, *Po razpadu*, 325–43.

142 *Grazer Tagblatt*, 1. 8. 1919, 7.

nemške zahteve v obsežni noti zavrnila.¹⁴³ O »mariborskem vprašanju« je dve študiji napisal Fran Kovačič, s katerima je na konferenci dokazoval, da Maribor nikakor ni »pranemško« mesto.¹⁴⁴ Italijani so na konferenci sprva podpirali nemški predlog meje (po vitanjski razvodnici), Francozi pa jugoslovanske zahteve. Avstrijski delegaciji¹⁴⁵ (radgonskemu zdravniku in podžupanu Franzu Kamnikerju, geografu Robertu Siegerju idr.)¹⁴⁶ je skoraj uspelo doseči plebiscit (Ožbalt Ilaunig je za Slovenske gorice menil, da bi bile najbrž »izgubljene kakor divji Korotan«).¹⁴⁷ Toda tehtnica se je ob močni podpori Francije prevesila na jugoslovansko stran.¹⁴⁸

Ko je konec avgusta ostalo le še vprašanje dni, kdaj bo senžermenska pogodba podpisana, je *Grazer Tagblatt* resignirano zapisal, da bo avstrijski »rdeče-črni« podpis pogodbe »štrik« okrog vratu nemštva, da bo štiri milijone rojakov ostalo zunaj avstrijskih meja, tudi Spodnja Štajerska z Mariborom vred. Hkrati pa je navrgel, da je sedaj nastopil čas za nemško očiščenje, za obnovo, in da pozdravlja brate čez mejo, ki bo nekoč spet izginila.¹⁴⁹ Desetega septembra 1919 je bilo na konferenci določeno, da Spodnja Štajerska pripade Kraljevini SHS, mirovna pogodba pa je v bistvu sledila Maistrovi razmejitvi s konca leta 1918,¹⁵⁰ le da je mejo ponekod pomaknila nekoliko bolj na jug in Radgono, Lučane, Ernovž idr. prisodila Avstriji.

Namesto epiloga

Dva dni po podpisu »sramotne« pogodbe je graško društvo Südmark¹⁵¹ s težavo sprejelo resničnost. Društvo, ki je moralo zapustiti svoje idealno »delovno« območje na jezikovni meji oziroma še globlje v deželi, je resignirano ugotavljalo, da je bil ves »boj« na Spodnjem Štajerskem zaman in da se je na nemštvo spustila noč. Toda tudi na Spodnjem Štajerskem, v Dravski dolini, v Mariboru in na Ptujju bo spet posijalo sonce, je menil pisec. *Grazer Tagblatt* je rojake na jugu hrabil, da so Nemci, da

143 Prim. Jurij Perovšek, *V zaželjeni deželi* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 107.

144 Fran Kovačič, *Maribor in bodoča državna meja* (Maribor: Mariborski Narodni svet, 1918), 32. Poleg njega so bili dejavni tudi drugi (Gregor Žerjav, Ivan Žolger, Anton Melik, Fran Ramovš). Prim. Gregor Jenuš, »Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci,« v: *Studia Historica Slovenica* 9, št. 2-3 (2009): 669–90. Andrej Rahten, »Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje,« v: *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 489–528.

145 O avstrijski delegaciji v Parizu gl. Rahten, *Po razpadu*, 264–90. Za Kamnikerja gl. Hermann Kurahs, »Dr. Franz Kamniker in St. Germain,« *Blätter für Heimatkunde* 61 (1987): 112–22.

146 Več gl. *Kamniker, Franz (1870–1928) – Slovenska biografija*, pridobljeno 5. 2. 2021, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi264451/>. *Robert Sieger (Geograph) – Wikipedia*, pridobljeno 9. 2. 2021, [https://de.wikipedia.org/wiki/Robert_Sieger_\(Geograph\)/](https://de.wikipedia.org/wiki/Robert_Sieger_(Geograph)).

147 Marjan Toš, »Prevrtni dnevi 1918/1919 pri Lenartu v Slovenskih goricah,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 68, št. 2 (1997): 325.

148 Rahten, *Po razpadu*, 335–37.

149 *Grazer Tagblatt*, 7. 9. 1919, 1.

150 *Nemci in Maribor*, 65. Prim. Jenuš, *Ko je Maribor*, 184–214.

151 O delovanju Südmarke po letu 1920 gl. Tone Zorn, »Iz pisanja glasila graške nacionalistične organizacije Südmark v letih 1920—1923,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 52, št. 1 (1981): 135–49.

pripadajo 80-milijonskemu narodu in da naj tega ne pozabijo. Nemštvo je pozival, naj ne beži iz »domovine«, pač pa naj neguje nemški jezik ter uči otroke nemško brati, moliti in nasploh nemško živeti.¹⁵²

Spodnještajersko nemško prebivalstvo, ki je definitivno ostalo pod Kraljevino SHS, se je hočeš nočeš moralo sprijazniti z nastalim položajem.¹⁵³ Toda situacija zanje nikakor ni bila rožnata. Potem ko je *Marburger Zeitung* prevzel slovenski lastnik, je ogorčenje nad prodajo osrednjega spodnještajerskega nemškega časnika delil tudi *Grazer Tagblatt*. Menil je, da gre za katastrofo in nacionalno izgubo, da so bivši lastniki kljub dobremu poslovanju bili prisiljeni časnik prodati ne glede na dejstvo, da je senžermenska pogodba zagotavljala pravice tudi manjšinam.¹⁵⁴

Štajerska vsenemška stran se (podobno kot graški deželni zbor)¹⁵⁵ ni mogla sprijazniti z razmerami. Takoj po podpisu pogodbe je v Obrajni/Halbrein tik ob meji pričel izhajati časnik *Deutsche Grenzschutz*, ki je ime nedvomno povzel po *Murski straži*,¹⁵⁶ in (ob graškem listu) zastopal vsenemško politiko ob meji.¹⁵⁷ Ob prvi obletnici zloma nemškega rajha sta *Deutsche Grenzschutz* in *Grazer Tagblatt* naglašala bolečino, ki je doletela nemštvo, in menila, da je bilo veliko ozemlja ukradenega, da so izgubili veliko svojih ljudi, ki so sedaj v nemilosti. *Tagblatt* je krivca za nastali položaj iskal tudi v avstrijski vladi, ki ni vključila več strokovnjakov z mejnega območja, pač pa se je »zanesla« na svoje dunajske diplomate, ki da jim za južno mejo sploh ni mar.¹⁵⁸ Prav tako so bili skeptični do sestavljanja komisije, ki je imela nalogo (skupaj s slovensko komisijo in zunanjimi arbitri) na terenu urediti še zadnje detajle pred dokončno ratifikacijo pogodbe. Kljub temu da je bil za komisijo predviden domačin Franz Kamniker, so na shodu na graškem Trgu svobode izražali nestrinjanje z drugačnimi rešitvami in na vso moč »navijali« za lokalnega predstavnika, saj so hoteli nekoga, ki pozna razmere do obisti, do zadnje kmetije, ki je domače krvi in čuti s prebivalci. Protestniki so enoglasno vpili, da se mora krivica, storjena s tem ropom, popraviti, Maribor, Ptuj in celotna Dravska dolina itd. pa so nemški in morajo nemški ostati. Tako kot so Francozi 40 let čakali na, po njihovem nemško, Alzacijo in Loreno, so bili enotni, da si bodo dan za dnem, leto za letom prizadevali vrniti brate na jugu pod Avstrijo.¹⁵⁹

Velikonemške ideje, nacionalizem, antisemitizem in predvsem maščevanje so veli izpod peres vsenemških graških dopisnikov. Časnik je pozival k obnovi nemštva, češ da so mirovne pogodbe le točke na poti preoblikovanja, medtem ko da ne gre pozabiti izgubljenih bratov na jugu.¹⁶⁰ S tako zastavljenimi cilji je graško vsenemštvo spremljalo

152 *Grazer Tagblatt*, 28. 9. 1919, 7.

153 *Marburger Zeitung*, 11. 9. 1919.

154 *Grazer Tagblatt*, 11. 10. 1919, 13, 14 (Abendblatt, 3).

155 Prim. *Grazer Tagblatt*, 30. 9. 1919, 5.

156 Več gl. Zorn, »Murska straža«, 413–30.

157 O tem gl. več Tone Zorn, »'Deutsche Grenzschutz' in razmejitve na Štajerskem v letih 1919–1922«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 51, št. 1 (1980): 165–81.

158 *Grazer Tagblatt*, 6. 11. 1919, 13 (Abendblatt, 3).

159 *Grazer Tagblatt* (Abendblatt), 24. 11. 1919, 4.

160 *Grazer Tagblatt* (Sonderblatt), 18. 12. 1919, 19, 20.

tok dogodkov. Razmejitev na jugu je bila po mnenju časnika povsem napačna.¹⁶¹ Cvetoča mesta in trgi da so bili dobesedno odtrgani od nemštva, čeprav da je dežela od nekdanj spadala v nemški kulturni prostor. Časnik je vedno bolj pozival nemštvo na meji in ostalo avstrijsko nemštvo vseh strank in slojev, da pomagajo pregnancem in tistim, ki so še zmeraj na jugu, da se včlanijo v spodnještajersko organizacijo, novoustanovljeno poddruštvo Südmarke, Gau Unterland, naslednico nekdanjih krajevnih društev v Mariboru, Celju in na Ptuj. Prvopodpisani poslanec Heinrich Wastian, tudi član komisije za dokončno določitev meje,¹⁶² je bodril vsenemške vrste, da je treba nastopiti enotno, da bratje na jugu ne »poginejo«.¹⁶³

Tudi v ta namen so v Gradcu in drugod z odprtimi rokami sprejemali spodnještajerske nemške veljake, ki so emigrirali v Avstrijo. Nekatere, kot recimo ormoškega odvetnika Gustava Delpina, so nekatera vsenemška društva (v njegovem primeru graška Armenia) imenovala za svoje častne člane.¹⁶⁴ Prav tako so ob vsaki priložnosti skušali prikazovati nemškost slovenske Štajerske. Smrt Mihe Vošnjaka so denimo izkoristili za to, da so ga prikazali v »svoji« luči, češ da je bil že v mladih letih sovražen do Nemcev in nemštva, da je bil eden od začetnikov slovenizacije, ki je Spodnja Štajerska do takrat ni poznala, sprožila pa da je veliko sovraštva in srda do nemštva, in da je bil med ustanovitelji časnika *Südsteirische Post*, nemško pisanega slovenskega lista, ki je bil gnezdo sovraštva do Nemcev itd.¹⁶⁵

Senžermenska pogodba je stopila v veljavo poleti (16. julija) 1920. Graško (in spodnještajersko) vsenemštvo je bilo navdušeno nad ponovno priključitvijo »prastarega« nemškega mesta Radgone, ki je končno postala svobodna, medtem ko da se bodo ostali kraji do Špilja v kratkem znebili slovanskega jarma. Radgona, tako časnik, naj bo zgled za (trenutno izgubljene) nemške kraje na Spodnjem Štajerskem, Radgona naj zbistri in predrami Maribor, Ptuj, Slovensko Bistrico, Pragersko, Lenart, Celje, Ormož, Rogaško Slatino, Konjice, Vitanje, Vojnik, Brežice in Dravsko dolino s starim nemškim Marenbergom in druge kraje, kjer še živijo ostanki nemštva. Z grenkobo je sprejelo priključitev Apaške kotline¹⁶⁶ k Jugoslaviji, kljub temu pa je pisec navajal, da bo nemštvo nekoč znova gospodar tudi na Spodnjem Štajerskem, ki so ga tako nasilno zavzeli jugoslovanski barbarski vojaki.¹⁶⁷ Časnik se je zavzel za to, da postane kotlina ponovno

161 *Grazer Tagblatt*, 28. 1. 1920, 2.

162 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 373.

163 *Grazer Tagblatt*, 30. 5. 1920, 7.

164 Ibid.

165 *Grazer Tagblatt*, 7. 7. 1920, 12 (Abendblatt, 2).

166 Za Apaško kotlino gl. več Dušan Ščap, *Apaško polje skozi zgodovino* (Mahovci: Samozal, 2021). Dušan Ščap, »Apaško vprašanje v letih 1919–1920 iz zornega kota poročanja slovenskih časopisov,« v: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920* (Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018), 244–65. Dušan Ščap, »Vprašanje (Apaškega polja) Apaške kotline 1919–1921 iz zornega kota poročanja avstrijskih časopisov,« v: *Zbornik soboškega muzeja* 25, ur. Branko Kerman (Murska Sobota: Pomurski muzej, 2019), 313–24. Prim. Franz Josef Schober, »Über die Kämpfe um die neue Grenze nach dem ersten Weltkrieg im Raum Mureck-Halbenrein-Abstall,« v: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920* (Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018), 170–241. Za slovensko argumentacijo glede pripadnosti Apaške kotline in Radgone gl. SI_PAM/X0096/00601 Digitalizat opisa Apaške kotline: spisovno gradivo Narodnega sveta za Štajersko (21. 11. 1918).

167 *Grazer Tagblatt* (Abendblatt), 26. 7. 1920, 1.

nemška, da je treba narediti korekturo senžermenske pogodbe in da je tudi večinsko prebivalstvo za Nemško Avstrijo, nikakor pa ne za Jugoslavijo.¹⁶⁸

Ne glede na »izgube« je bilo navdušenje nad doseženim na avstrijski strani meje izredno. Spreveda v Špilju konec julija se je udeležilo več tisoč ljudi iz okoliških občin z novim deželnim glavarjem Antonom Rintelenom na čelu, prisostvovala so društva vseh vrst, vsi so proslavljali osvoboditev kraja. Zahvala, da so spet pod nemško streho, je bila vsesplošna.¹⁶⁹ Osvoboditev Špilja in Radgone, ki je vedno spadala med nemška mesta na Muri in bila od zmeraj meja med kulturnim zahodom in vzhodom, so pozdravili tudi v poddruštvu Südmark Gau Unterland, vse tiste, ki so bili prisiljeni ostati pod Kraljevino SHS, pa so hrabрили, da bo prišel dan odrešitve, ko dobijo izgubljena območja ponovno nemško podobo.¹⁷⁰ Pas Radgona–Špilje–Soboth vse do Drave je spet nemški, je časnik kipel od veselja, ko je ocenjeval, da je moralo prebivalstvo leto in pol prenašati južnoslovansko brutalnost, sedaj pa da je le korak iz svobodne Radgone do (zasedenih) vinorodnih Slovenskih goric, do trga Ljutomer in mest Ptuj in Ormož. Iz Špilja da se vidi nekoč cvetoči nemški Maribor, osvobojena zahodna Štajerska pa da sočutno gleda usodo nemških trgov in naselbin v Dravski dolini. Toda prišel bo dan, tako avtor, ko bodo tudi ta območja ponovno nemška.¹⁷¹

Od podpisa pogodbe se je v graškem vsenemškem listu vse bolj pojavljala parola o ponovni priključitvi izgubljenih delov slovenske Štajerske k Avstriji. Graško in štajersko vsenemštvo je z gnusom gledalo na novo državo na jugu in menilo, da se v Šentilju pravzaprav začinja Balkan. Na drugi strani, je ponosno navajal list, je bilo v Radgoni spet vse po starem, veselje ljudi, ponosnih Nemcev, je bilo vseprisotno. Časnik je poročal, da je bilo mesto spet tiho, mirno in čisto kot nekoč, v gostilnah da so na mizah spet zemljice, preste, rogljiči, medtem ko daje na drugi strani meje vse narobe. V Gornji Radgoni da je že porušen kip Jožefa II. dokaz, da je tem barbarom še ta ljudstvu prijazni vladar napoti, zmotile pa so ga tudi patrolje srbske vojske, ki da sploh ne zna ne enega ne drugega jezika in (skupaj s slovenskimi odvetniki in duhovščino) moti siceršnjo »idilo« med obmejnimi prebivalstvom.¹⁷²

Izgubljena območja so v nadaljevanju ostala skeleča rana graškega vsenemštva. Južna Tirolska in Spodnja Štajerska sta bili najvišje na »prioritetni« lestvici. Po krivem prelita nemška kri na mariborskih ulicah, trpljenje, ki da ga sproža slovensko sovraštvo do nemštva, vse to in še več so bili razlogi za nemir v njihovih vrstah.¹⁷³ Spodnještajersko nemštvo da je ostalo brez vseh pravic, šol, premoženja in društev, Slovenci pa da hočejo nemštvo popolnoma iztrebiti ipd.¹⁷⁴ V podporo rojakom na jugu so v Gradcu organizirali razna zborovanja društva Südmark (Gau Unterland ali Schutzortgruppe Unterland Marburg in Unterland Pettau),¹⁷⁵ številna predavanja

168 *Grazer Tagblatt*, 20. 7. 1920, 11 (Abendblatt, 1).

169 *Grazer Tagblatt*, 30. 7. 1920, 9 (Morgenblatt, 1).

170 *Grazer Tagblatt*, 30. 7. 1920, 9.

171 *Grazer Tagblatt*, 1. 8. 1920, 1, 2.

172 *Grazer Tagblatt*, 18. 8. 1920, 1, 2.

173 *Grazer Tagblatt*, 19. 11. 1920, 2.

174 *Grazer Tagblatt*, 5. 5. 1921, 2.

175 *Grazer Tagblatt*, 22. 1. 1921, 3.

(npr. predavanje profesorja Hansa Pircheggra) o Spodnji Štajerski¹⁷⁶ z namenom utrjevanja zavesti o nepravilni odtujitvi Spodnje Štajerske, ki naj bi se medtem popolnoma zbalkanizirala, in obletnice raznih društev, ki so do nedavnega delovala južno od nove meje; povsod je bila na dnevnem redu izgubljena (prastara nemška) Spodnja Štajerska, ki da jo je treba ponovno osvoboditi.¹⁷⁷

Graško vsenemštvo je vse pogosteje »igralo« na to karto in predvsem južno od Gradca (bolj ali manj uspešno) krepilo (oziroma ohranjalo) zavest o izgubljeni deželi. Ko je umrl Josef Schober, član nekdanjega spodnještajerskega Volksrata iz Marenberga, ga je graško vsenemštvo počastilo z nekrologom, ki je zainteresirano javnost seznanjal z njegovimi zaslugami pri utrjevanju nemštva v Dravski dolini, češ da je že ob prvem slovanskem valu slovenskih voditeljev zavzel stališče, ki ga je obdržal do svoje smrti (bis sein deutsches Herz zu klopfen aufhörte).¹⁷⁸ Prav tako so s cmokom v grlu pisali osmrtnico Wilibaldu Brodmannu, zaslužnemu za to, da meja ni potekala severneje.¹⁷⁹ Ali pa Franzu Havličku, enemu od stebrov mariborskega nemštva, članu zadnjega nemškega občinskega sveta, članu graške trgovske in obrtne zbornice, ki da počiva na enem zadnjih projektov mariborskega nemštva, tj. pokopališču na Pobrežju.¹⁸⁰ Na drugi strani je Napatnikovo smrt ponovno izkoristilo za blatenje slovenstva, češ da je bil kriv za slovenizacijo klera in da prav zaradi njegovega delovanja v spodnještajerskih mestih in trgih ni bilo več najti nobenega nemškega katoliškega duhovnika ipd.¹⁸¹

Retorika *Grazer Tagblatt* se v naslednjih letih ni kaj veliko spreminjala. Ravno nasprotno. Časnik je z avstrijskim vsenemštvom delil zapise o Spodnji Štajerski, objavljali razne prireditve, predavanja ali zborovanja na to temo. Na »repertoarju« vsenemškega glasila so bile razne obletnice (še posebej krvava nedelja) in nekrologi pomembnih spodnještajerskih Nemcev ipd. Medtem pa je »obračun« s spodnještajerskim nemštvom dosegel nov vrhunec, ko je v pisarnah mariborskih odvetnikov dr. Oskarja Orosela in dr. Otta Blankeja konec junija 1923 odjeknila eksplozija. V soboto, 23. junija zgodaj zjutraj, je na bivši Tegetthofovi ulici (blizu sodišča) neznanec odvrigel bombo, ki je popolnoma razdejala njune prostore, uničila pohištvo, okna in streho. Šokirano graško vsenemštvo je z velikim naslovom (bombe proti Nemcem v Mariboru) seznanjalo graško javnost z nedavnimi dogodki v slovenski štajerski »prestolnici«. Nemštvo v Mariboru in na slovenskem Štajerskem je bilo prestrašeno in ogorčeno hkrati, saj se je balo, da bo to povod za nove (politične ali nepolitične) napade v mestu, ki je še do nedavnega nosilo povsem nemško podobo,¹⁸² sedaj pa je postalo torišče popolnega in odkritega napada na nemško manjšino.

176 *Grazer Tagblatt*, 18. 2. 1921, 5.

177 *Grazer Tagblatt*, 8. 5. 1921, 5.

178 *Grazer Tagblatt*, 13. 2. 1922, 2.

179 *Grazer Tagblatt*, 4. 5. 1922, 5, 6.

180 *Grazer Tagblatt*, 17. 9. 1922, 4.

181 *Grazer Tagblatt*, 30. 3. 1922, 4.

182 *Grazer Tagblatt*, 25. 6. 1923, 3.

* * *

Kljub obvezi Kraljevine SHS, da bo ščitila interese manjšin, se je izseljevanje nemškega prebivalstva po podpisu mirovne pogodbe okrepilo. Čeprav je bila »drugorodnim narodnostim« (ob zadostnem številu otrok) priznana pravica do javnih in zasebnih manjšinskih šol, je nemški učni jezik ostal le na šolah, kjer so bili »izključno otroci pristne nemške narodnosti« v zadostnem številu (40 na razred). Ker je novi režim za ugotavljanje »narodne pristnosti« otrok junija 1921 uvedel t. i. imensko analizo, ki med »pristne« ni štela otrok iz mešanih zakonov ali otrok s slovensko zvenečim priimkom, je bila zaradi takšnega postopanja (in zaradi pritiskov) večina nemških šol do leta 1922 ukinjena ali slovenizirana.¹⁸³ Nosilci oblasti so poskusili z različnimi administrativnimi ukrepi oslabiti tudi ekonomsko moč nemškega prebivalstva (ukaz o sekvstru nad premoženjem sovražnih državljanov s konca leta 1918, s čimer so do leta 1923 nacionalizirali del nemškega premoženja, junija 1919 razpust enot društev Schulverein in Südmark, ki so jim sledile številne podružnice drugih nemških društev). Neugoden izid plebiscita oktobra 1920 na Koroškem in slab položaj koroške slovenske manjšine sta botrovala temu, da je bila nemška manjšina na Slovenskem vse do konca leta 1921 povsem brez političnih pravic, saj ji nove oblasti niso dovolile, da bi se politično organizirala. Uspešnost reasimilacijske politike so potrdili rezultati ljudskega štetja leta 1921, ko se je število nemško govorečega prebivalstva na slovenskem Štajerskem (v primerjavi z letom 1910) zmanjšalo za več kot trikrat (s slabih 73.000 na slabih 22.000 oseb).¹⁸⁴

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI_PAM – Pokrajinski arhiv Maribor:
 - SI_PAM/X0096 – Digitalizati arhivskega gradiva Narodnega sveta za Štajersko (1918–1927).
- StLA – Steiermärkisches Landesarchiv:
 - Statthalt. Präs.

Časopisje

- *Arbeiterwille*, 1918.
- *Cillier Zeitung*, 1919.
- *Deutsche Wacht*, 1918–1919.

183 Prim. Jenuš, *Ko je Maribor*, 156–83.

184 *Nemci in Maribor*, 59–68. Prim. Janez Cvirn, »Nemci na Slovenskem (1848–1941)«, v: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955, ur. Dušan Nečak (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), 62–81. Studen, »Izjava«, 131–41. Jenuš, *Ko je Maribor*, 114–55.

- *Grazer Tagblatt*, 1918–1923.
- *Marburger Zeitung*, 1919, 1941.
- *Nova doba*, 1918–1919.
- *Slovenski narod*, 1918.
- *Steierland*, 1941.
- *Straža*, 1918–1919.

Internetni viri

- *Großdeutsche Volkspartei* – Wikipedia.
https://de.wikipedia.org/wiki/Gro%C3%9Fdeutsche_Volkspartei. Pridobljeno 3. 2. 2021.
- *Kamniker, Franz (1870-1928)* – Slovenska biografija.
<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi264451/>. Pridobljeno 5. 2. 2021.
- *Landtagswahl in der Steiermark 1919* – Wikipedia.
https://de.wikipedia.org/wiki/Landtagswahl_in_der_Steiermark_1919. Pridobljeno 3. 2. 2021.
- *Nationalratswahl in Österreich 1923* – Wikipedia.
https://de.wikipedia.org/wiki/Nationalratswahl_in_%C3%96sterreich_1923. Pridobljeno 3. 2. 2021.
- *Prekoršek, Ivan (1883–1968)* – Slovenska biografija.
<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi458247/>. Pridobljeno 11. 11. 2020.
- *Robert Sieger (Geograph)* – Wikipedia.
[https://de.wikipedia.org/wiki/Robert_Sieger_\(Geograph\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Robert_Sieger_(Geograph)). Pridobljeno 9. 2. 2021.
- *Voglar, Fran (1877-1925)* – Slovenska biografija.
<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi804462/>. Pridobljeno 1. 2. 2021.

Literatura

- Antoličič, Gregor. »Slovensko ozemlje pod vtisom umika avstro-ogrske vojske jeseni 1918.« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 519–50.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- Bister, Feliks. *Majestät, es ist zu spät*. Wien in Köln: Böhlau, 1995.
- Bizjak, Matjaž. »Umik avstro-ogrske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 25–36.
- *Boj za Maribor 1918–1919*. Uredil Janez J. Švajncar. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
- Brix, Emil. *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation*. Wien, Köln in Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1982.
- Cvirn, Janez. »Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark.« V: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. München: R. Oldenbourg*, 2002, 111–25.
- Cvirn, Janez. »Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske.« V: *Odsevi preteklosti 3: Iz zgodovine Celja 1918–1941*, 191–216. Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2001.
- Cvirn, Janez. »Nemci na Slovenskem (1848–1941).« V: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955. Uredil Dušan Nećak, 62–81. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998.
- Cvirn, Janez. »Obesiti za pete in scvreti nad ognjem.« *Zgodovina za vse* 2, št. 2 (1995): 9–15.
- Cvirn, Janez in Andrej Studen, »Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880–1910).« V: *Prvi i drugi međunarodni seminar Zajednice Nijemaca u Hrvatskoj*. Uredila Nives Rittig Beljak, 115–23. Varaždin: Varteks; Zagreb: Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, 2002.
- Cvirn, Janez. *Trdnjanski trikotnik*. Maribor: Založba Obzorja, 1997.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.

- Dolenc, Ervin. »Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji.« V: Dušan Nečak et al. (ur.) *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju*, 81–94. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2004.
- Gačić, Aleksandra. Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta, 2014.
- Goropevšek, Branko. »Razpad sloge na slovenskem Štajerskem.« V: *Celjski zbornik*, 143–61. Celje: Osrednja knjižnica, 2003.
- Goropevšek, Branko. *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2005.
- Hartman, Bruno. »Prevrat v Mariboru.« *Studia Historica Slovenica*, št. 1 (2002): 179–227.
- Jenuš, Gregor, Darko Friš in Ana Šela. »Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020): 110–48.
- Jenuš, Gregor. »Maribor ali 'Marburg an der Drau'?« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85, št. 4 (2014): 35–70.
- Jenuš, Gregor. »Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci.« *Studia Historica Slovenica* 9, št. 2-3 (2009): 669–90.
- Jenuš, Gregor. *Ko je Maribor postal slovenski*. Maribor: ZRI dr. Franca Kovačiča, 2011.
- Judson, Pieter. *Habsburška monarhija: nova zgodovina*. Ljubljana: Založba Sophia, 2019.
- Klemenčič, Matjaž. »Germanizacija slovenske Štajerske, ki jo je preprečil poseg generala Rudolfa Maistra.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82, št. 2-3 (2001): 49–66.
- Kovačič, Fran. *Maribor in bodoča državna meja*. Maribor: Mariborski Narodni svet, 1918.
- Kriechbaumer, Robert. *Die großen Erzählungen der Politik. Politische Kultur und Parteien in Österreich von der Jahrhundertwende bis 1945*. Wien, Köln in Weimar: Böhlau, 2001.
- Kurahs, Hermann. »Dr. Franz Kamniker in St. Germain.« *Blätter für Heimatkunde* 61 (1987): 112–22.
- Kurahs, Hermann. »Radkersburg und der Kampf um die Südgrenze 1918–1919.« V: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920*, 28–87. Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018.
- Kurahs, Hermann. *Verwehrte Heimat*. Wien: Lit Verlag, 2014.
- Kurzweil, David. *Die steirischen Bauernwehren 1918–1938*. Masterarbeit. Graz: Karl-Franzens Universität, 2020.
- Matić, Dragan. »Konec prve svetovne vojne – dokončni zaton nemštva na Slovenskem.« V: *Slovenski prelom 1918*. Uredil Aleš Gabrič, 231–49. Ljubljana: Slovenska matica, 2019.
- Moll, Martin in Filip Čuček. *Duhovniki za rešetkami*. Ljubljana: Arhivsko društvo, 2006.
- Moll, Martin. *Kein Burgfrieden*. Innsbruck, Wien, Bozen: StudienVerlag, 2007.
- *Nemci in Maribor*. Uredila Jerneja Ferlež. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012.
- Neubacher, Christian. *Die Deutschdemokratische Partei in der Steiermark*. Diplomarbeit. Wien, 2011.
- Penič, Lojze. *Boj za Maribor 1918–1919*. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
- Penič, Lojze. *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1988.
- Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*. Ljubljana: Modrijan, 1998.
- Perovšek, Jurij. *Slovenski prevrat 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Perovšek, Jurij. *V zaželeni deželi*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Ljubljana: Arhivsko društvo, 1980.
- Rahten, Andrej. »Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje.« V: *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 489–528.
- Rahten, Andrej. *Po razpadu skupne države*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020.
- Rahten, Andrej. »'Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919.« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019): 781–814.

- Rihtarič, Ivan. »Časopis Murska straža in dogodki v Radgoni od aprila do septembra 1919.« V: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920*, 304–23. Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018..
- Rozman, Franc. »Politično življenje Nemcev.« V: *Od Maribora do Trsta*, 51–56. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998..
- Schober, Franz Josef. »Über die Kämpfe um die neue Grenze nach dem ersten Weltkrieg im Raum Mureck-Halbenrein-Abstall.« V: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920*, 170–241. Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018.
- Stavbar, Vlasta. *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*. Maribor: Založba Pivec, 2017.
- Steinböck, Erwin. *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983.
- Studen, Andrej. »Izjava enega zanesljivega Slovence zadostuje.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 129–42.
- Studen, Andrej. »Odstranjevanje prejšnje zunanosti in ponemčevalnega stremljenja šolske oblasti.« V: *Slovenski prelom 1918*. Uredil Aleš Gabrič, 161–80. Ljubljana: Slovenska matica, 2019.
- Studen, Andrej. »O 'ferdamanih babah in dedih': odraz vsakdanjika v zapisih ukrajnega sodišča Konjice v prevratni dobi.« *Zgodovina za vse* 27, št. 2 (2020): 25–56.
- Ščap, Dušan. »Apaško vprašanje v letih 1919–1920 iz zornega kota poročanja slovenskih časopisov.« V: *Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 – V žarišču dogodkov 1918–1920*, 244–65. Bad Radkersburg: Stadtgemeinde; Radgona: Mestna občina, 2018.
- Ščap, Dušan. »Vprašanje (Apaškega polja) Apaške kotline 1919–1921 iz zornega kota poročanja avstrijskih časopisov.« V: *Zbornik soboškega muzeja* 25. Uredil Branko Kerman, 313–24. Murska Sobota: Pomurski muzej, 2019.
- Ščap, Dušan. *Apaško polje skozi zgodovino*. Mahovci: Samozal., 2021.
- Toš, Marjan. »Prevratni dnevi 1918/1919 pri Lenartu v Slovenskih goricah.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 68, št. 2 (1997): 323–28.
- Ude, Lojze. *Boj za Maribor*. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
- Ude, Lojze. *Boj za slovensko severno mejo 1918–1919*. Maribor: Založba Obzorja, 1977.
- Vovko, Andrej. »Nemška šolska organizacija Deutscher Schulverein.« V: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1861–1883*. Uredil Janez Cvirn, 340–341. Ljubljana: Nova revija, 2001.
- Zajšek, Boštjan. »'Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti' – mariborski Nemci v letu 1918.« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 419–66.
<https://doi.org/10.32874/SHS.2019-13>
- Zajšek, Boštjan. *Jugoslavija prihaja*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2018.
- Zajšek, Boštjan. »Nemški« luterani in 'slovenski' katoličani.« *Stati inu obstati*, št. 23/24 (2018): 140–59.
- Zorn, Tone. »'Deutsche Grenzschutz' in razmejitvev na Štajerskem v letih 1919–1922.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 51, št. 1 (1980): 165–81.
- Zorn, Tone. »Iz pisanja glasila graške nacionalistične organizacije Südmark v letih 1920–1923.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 52, št. 1 (1981): 135–49.
- Zorn, Tone. »'Murska straža' o slovenski severni meji in o Prekmurju v letih 1919/1922.« *Zgodovinski časopis* 34, št. 4 (1980): 413–30.

Filip Čuček

**“WOLVES AND HYENAS.” EXAMPLES OF THE
“RECKONING” WITH THE LOWER STYRIAN GERMANS
(AND THE ALL-GERMAN “HOMELAND DEFENCE”) DURING
THE UPHEAVAL**

SUMMARY

In Lower Styria, one of the Cisleithanian provinces with a bilingual population, the Slovenian-German relations were becoming increasingly tense ever since the Taaffe era until they escalated completely at the turn of the 19th to the 20th century and beyond. Naturally, the increasingly tense situation was caused by the more and more clearly defined national demarcation, which was unavoidable in Lower Styria. In the years leading up to World War I, the two national ideologies brought the “clash” to a virtual impasse. With the dissolution of the Monarchy in October/November 1918, the time of the transition and transformation into a new Yugoslav state began. The Lower Styrian Germans were cut off from their old homeland, while the new German Austria was too weak for any serious interventions in the south.

Slovenianisation and de-Austrianisation became one of the main topics, even though the question of whom the northern part of Lower Styria would actually belong to was unclear, as the border between the two newly-established states was being decided at the Paris Peace Conference. In the given circumstances, the Germans who remained in Lower Styria felt quite threatened and, above all, frightened, as they were concerned for their own safety and the security of their property. Many Germans who were actively involved in the national-political confrontation left the new state already at the beginning of November 1918. The German side was “stigmatised” virtually overnight, while the Slovenian side immediately started drawing up lists that sorted civil servants according to their nationality. One after another, the German street signs and signboards over shops, taverns, workshops, medical facilities, legal and notary offices as well as other businesses started disappearing.

The still undefined border between the German Austria and the Kingdom of SHS was becoming increasingly important. Precisely for this reason, Slovenian politics had to focus on the deliberate demonstration of Slovenian identity, especially in the areas where the decision on the territory’s adherence to either of the two newly established states had yet to be made. Meanwhile, the Ljubljana command “reinforced” the Lower Styrian gendarmerie with Slovenian personnel, while the Commission for Education and Worship specified Slovenian as the exclusive language of instruction in all people’s and bourgeois schools already in November 1918. On the one hand,

pompous newspaper headlines (Maribor Grammar School Slovenian, Maribor Court Slovenian) instilled unease in the ranks of the Germans, while on the other hand, they reassured the Slovenian side, especially after the “fall” of the so-called “fortress triangle” of Maribor-Celje-Ptuj.

The events that followed spread hatred (and fear) of the Germans, who felt increasingly threatened. The most fervent “defence” of the Lower Styrian Germans – who had mostly supported the German People’s Party (or the German National Association) before the collapse of the Monarchy and (covertly) sympathised with the nationalist and anti-Semitic All-German People’s Party after the war – came from the Grazer Tagblatt newspaper from Graz, which kept constantly arguing (for two decades) that Lower Styria should be (due to ideological, cultural, as well as economic reasons) annexed back to the German nation (which eventually really happened).

Meanwhile, the Slovenian press called for the complete elimination of everything German. The messages that the Germans were “done for” and that the time for revenge had finally arrived were present everywhere. The Lower Styrian Germans were terrified, while those who remained felt the “vengeful atmosphere”, ubiquitous during the first months of the upheaval. Nevertheless, in January, they engaged in deliberate agitation and attempted to present Maribor, the city by the river Drava, as German to the American Study Commission. A week later, protests took place that involved the entire German population in Lower Styria. A conflict broke out in Main Square, and Maister’s Army fired several shots at the demonstrators. Quite understandably, the Grazer Tagblatt portrayed the events from a purely German perspective. The Slovenian side, on the other hand, saw events differently, of course.

In any case, after this “bloody Sunday”, the attitude towards the Germans became even more severe. One by one, German municipal councils were disbanded, followed by an even stronger wave of dismissing German civil servants and teachers. The German propaganda kept spreading rumours about the (German) reoccupation of Maribor towards the end of March. Nevertheless, the new authorities continued de-Austrianising and Slovenianising Lower Styria. As the struggle for the northern border in Carinthia intensified, the pressure against the German population in Lower Styria mounted.

At the Paris Peace Conference, both sides strived to convince the Entente powers and prove their points. Before the signing of the Treaty of Saint-Germain, the *Grazer Tagblatt* published several articles that depicted Lower Styria in a completely German light. The Austrian side thus endeavoured to prove its claims in any way possible. It demanded a plebiscite in Maribor, on both banks of the Drava valley, in the Mura valley (the *Apaška kotlina* basin and the *Radgonski kot* area), and in the *Slovenske gorice* hills. On the other hand, the Slovenian (Yugoslav) side rejected the German demands with a lengthy note. At the Conference, the Italians initially supported the German border proposal (along the Vitanje divide), while the French supported the Yugoslav demands (due to the strong French support, the scales ultimately tipped in favour of the Yugoslav side). On 10 September 1919, the Conference decided that Lower

Styria would belong to the Kingdom of SHS. Meanwhile, the Peace Treaty essentially followed Maister's delimitation from the end of 1918 but shifted the border slightly further towards the south in some places, thus assigning Radgona, Lučane, Ernovž, etc., to Austria.

Despite the commitment of the Kingdom of the SHS to protect the interests of the minorities, the emigration of the German population intensified after the signing of the Peace Treaty. Moreover, the authorities tried to weaken the economic power of the German population through various administrative measures. Due to the unfavourable outcome of the October 1920 plebiscite in Carinthia and the inferior position of the Carinthian Slovenian minority, the German minority in Slovenia remained without any political rights until as late as the end of 1921, as the new authorities did not allow them to organise themselves politically.